GÜZ / 2016 KÖPRÜ 117

İttihat ve Terakki Cemiyeti

(Kuruluşu, İktidarı ve Partinin Feshi)

M. Ali Kaya

Özet

Yüzyıllar süren mücadelelerden sonra insanların hürriyeti tatmaya başladığı, Batı'nın demokrasiye geçtiği bir dünyada Padişahlıkla idare edilen Osmanlı devletinde de hürriyet rüzgarları esmeye başlamıştı. Bağımsızlık hareketlerinin de başlamasıyla Osmanlı devleti bir taraftan azınlıkların haklarını vererek devletin dağılmasını önlemeye, diğer taraftan "Meşrutiyeti" ilan ederek bölünmenin önünü kesmeye çalışıyordu. Böyle bir ortamda fikir ve düşünce hareketi olarak, "hürriyet, müsavat ve adalet" sloganı ile ortaya çıkan, sonrasında siyasete giren ve Osmanlı'nın kaderine hakim olan "İttihat ve Terakki" hareketini tanımanın büyük bir önemi vardı. Biz bu makalemizde "İttihat ve Terakki"yi siyasi bakımdan incelemeye çalıştık. Kuruluşundan feshine kadar geçen süre içinde tarihi ve siyasi olarak ele aldık.

Anahtar Kelimeler

İttihat ve Terakki, Meşrutiyet, Hürriyet, İstibdat, 31 Mart, Ahrarlar, Jön Türkler, Kanun-i Esasi, Hürriyet ve İtilaf, Bediüzzaman.

Abstract

In a world of freedom where people began to enjoy liberty after centuries of struggle and the West passed to democracy, the winds of freedom also started to blow in the Ottoman lands that were being governed by the Sultan. Upon the rise of independence movements, the Ottoman Go-

İttihat ve Terakki ülkemizin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatımızda doğrudan veya dolaylı olarak büyük etkileri olan bir akımdır. Siyasi olarak Batı'nın aydınlanmasından etkilenen asker, sivil ve aydınların Batı'dan etkilenerek kurdukları bir oluşumdur.

vernment tried to prevent the disintegration of the state by accepting the minority rights on one hand and by declaring the Constitution on the other. It is quite crucial to recognize the significance of the "Union and Progress" movement which was born as an act of thought with the motto of "liberty, equality and justice" and then started to dominate the fate of the Ottoman state as a political party. In this article we try to analyze politically the Union and Progress and considered the history of its development from its establishment till its dissolution.

Key Words

Union and Progress, Constitutionalism, Liberty, Despotism, 31 March, Liberals, Young Turks, The Constitution, Liberty and Agreement, Bediuzzaman.

Giriş

Osmanlı'da demokrasi hareketini başlatan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti II. Abdulhamid'in Hilafet namına ve din adına "devleti koruma" refleksi ile uyguladığı "istibdadına" tepki olarak kurulmuş ilk siyasi oluşumdur. Batıda'ki gelişmelerin de etkisi ile bu cemiyet Osmanlı'nın geri kalmasını içlerine yediremeyen, bunun sebebinin de "istibdad" olduğunu bilen Osmanlı aydınları tarafından kurulmuştur.

Cemiyet Askerî Tıbbıye'de kurulmuştur. Önce Mektep talebeleri arasında revaç buldu. Daha sonra Ahmet Rıza ve Dr. Nazım'ın çalışamaları sonucu "İttihat ve Terakki" adını almıştır. Balkanlarda da Talat Bey ve Mehmet Tahir merkezi Selanikte olan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni" kurmuştur. Daha sonra bu iki cemiyet birleşerek "İttihat ve Terakki Fırkası"nı oluşturmuştur.

İttihat ve Terakki ülkemizin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatımızda doğrudan veya dolaylı olarak büyük etkileri olan bir akımdır. Siyasi olarak Batı'nın aydınlanmasından etkilenen asker, sivil ve aydınların Batı'dan etkilenerek kurdukları bir oluşumdur. Dindarların da Batı'nın değerleri olarak sunulan değerlerden daha mükemmelinin İslam'da olduğunu söyledikleri bir ortamda, var olan uygulama zorluklarını da aşmak amacı kurulmuş, yönünü Batı'ya çevirmiş bir siyasi arayışın simgesidir. Bu nedenle başlangıçta tüm eğilimleri ve fikir akımlarını içinde barındırmıştır. İttihat ve Terakki'den ilk olarak "Ahrarlar" olarak bilinen hürriyetçiler ayrılmıştır.

Siyasi çalkantıların ve karışıklıkların odağındaki bu partide Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra "tek parti zihniyeti" gün yüzüne çıkmıştır. Bundan sonra daha baskıcı bir yönetime geçilmiştir ki buna Bediüzzaman "kuvvetli istibdat" demektedir.

1918 yılında partinin feshinden sonra İttihatçılık ruhu ve düşünce sistemi kaybolmayarak Cumhuriyet'in kurulmasına öncülük etmişlerdir. Bilhassa İttihatçıların bozuk kısmı Cumhuriyet döneminde "Kemalizm" şeklinde

resmî ideolojinin genel boyutlarını belirlemiştir. "CHP İlkeleri ve Devrimleri" diye bildiğimiz Anayasa'ya da sokuşturulan "Kemalizm" ilkeleri İttihat ve Terakki'nin bozuk Batıcı kanadının düşünce sistemi ve eylem pratiğini yansıtmaktadır. "Takrir-i Sukün Yasası"nın kabul edilmesinden sonra CHP de hızla istibdada yönelmiştir ki Bediüzzaman buna da "istibdad-ı mutlak" demektedir.

1950'de "Ahrarlar" yeniden dirilerek DP şeklinde ortaya çıkarken, 1969'da "Milliyetçi" kanat, 1970'lerden sonra "Milli Görüş" adı altında dindarlar siyasete sokulmuştur. Böylece siyasetin dört eğilimi açıkça ortaya çıkmıştır.

1980 sonrası "dört eğilimi birleştirme" iddiası ile ANAP yapılanması ortaya çıkmış; ancak bu gerçekleşmeyerek ANAP da İttihat ve Terakki gibi kendisini feshetmek zorunda kalmıştır.

"28 Şubat Süreci"nde toplum mühendisliği işlemeye devam etmiş, İttihat ve Terakki'nin ihtilalci ve baskıcı siyasi metodundan beslenen ve bu anlayışı devam ettiren siyasi yapılanmalar iktidara taşınmıştır. İnsan fıtratına ve toplumun gerçeklerine en uygun sistem ve anlayış olan "hürriyetçi demokrasi" bir türlü mümkün olmamış ve bu anlayışı temsil eden Ahrarlar dışarıda kalmıştır.

İttihat ve Terakki ile demokrasi arasında makusen mütenasip bir ilişki sözkonusudur. İttihatçıların da dillerinden düşürmediği "hürriyet" prensibi ferdî hak ve hürriyetleri güvence altına alacak şekilde anlaşılmamıştır. İttihatçı anlayışa göre "hürriyet" devletin bağımsızlığı ve devletin kutsallığı şeklinde anlaşılmış ve "devletin bekası" sözkonusu olunca bireylerin hak ve hürriyetlerini sınırlamak, hatta yok etmek ve devlet için toplumu feda etmek olarak algılanıp uygulanmıştır. Devlet kendi bekasını tehlikede gördüğü zaman vatandaşların hak ve hürriyetlerini istediği gibi kısıtlamayı ve hatta vatandaşları cezalandırmayı "devletin hakkı ve hürriyeti" olarak görmüştür ki günümüzde de bu algı devlet cenahında aynen devam etmektedir. Bu durum, uygulamalar açısından tarihin tekerrürü anlamına gelmektedir.

İttihat ve Terakki ile demokrasi arasında makusen mütenasip bir ilişki sözkonusudur. İttihatçıların da dillerinden düşürmediği "hürriyet" prensibi ferdî hak ve hürriyetleri güvence altına alacak şekilde anlaşılmamıştır. İttihatçı anlayışa göre "hürriyet" devletin bağımsızlığı ve devletin kutsallığı şeklinde anlaşılmış ve "devletin bekası" sözkonusu olunca bireylerin hak ve hürriyetlerini sınırlamak, hatta yok etmek ve devlet için toplumu feda etmek olarak algılanıp uygulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

20. ASRIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ

1. 1900'lü Yıllarda Osmanlı Devletinin Genel Durumu

Osmanlı Devleti dört büyük eyaletten oluşmaktaydı. Bunlar: Anadolu, Arabistan, Adalar ve Rumeli Eyaletleri idi. Bunların içinde Adalar ve Rumeli gerek toplumsal yönden, gerek ekonomik olarak ve gerekse kültürel bakımdan benzerlik arz ediyordu. Burada Bulgar, Rum, Ermeni, Sırp, Arnavut ve Türkler iç içe yaşıyorlardı. Müslümanlar; Hıristiyanlar, Yahudiler ve Ortadokslarla beraber yaşıyorlardı. Osmanlı yaklaşık beş yüz sene elinde bulundurduğu Balkan halkının dinine ve kültürüne hiç karışmamış ve onlara tam bir hürriyet tanımış, dinlerini ve kültürlerini korumuştu. Müslümanlar da yöre halkı ile uyum içinde yaşamıştı. Balkanlar dışa açık olduğu için de Avrupa'dan en çok etkilenmeye müsait bir yapısı vardı. Bu sebeple İngiliz, Avusturya, Macaristan ve Rusya bundan çok istifade etmiştir. Bu sebeple ulusculuk, ırkçılık ve bundan kaynaklanan karışıklıklar daha çok

Jön Türkler hürriyet, müsavat ve adaletin gerçekte Avrupa'nın malı olmadığı, bilakis 1400 sene önce bizzat Peygamberimizin (asm) uygulaması ile İslam'ın malı olduğunu savunarak "Meşrutiyet'in gerçekte İslam'ın siyasi hayatta uygulanması ve hayata geçirilmesi" olduğunu anlatmaya çalıştılar.

Balkanlarda ortaya çıkmıştır.

1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanı ile elde edilen hakları istismar eden Sırp ve Bulgar çeteleri Osmanlıda asker ve sivil aydınların hürriyetçi hareketlerini bir nevi tetiklemiştir. Bu sebeple özellikle Selanik ve Manastır Osmanlıda yenilikçi hareketlerin doğduğu merkez haline gelmiştir. 1908'e girerken Selanik'in nüfusu 100. 000'den fazla idi. Bunların yaklaşık 20 bini yabancılardan oluşmaktaydı. Müslüman nüfus ise genel nüfusun % 45'in meydana getiriyordu. 16 Yahudi mahallesi yanında 15 de Rum mahallesi bulunuyordu. Selanik'in bu yapısı da devletin diğer illerine göre daha sivil ve hoşgörülü bir toplum yapısına sahip olmasını netice vermiştir.

Selanik Limanı da canlı bir ticari yapıya sahipti. Demiryolu ile Avrupa içlerine, limanı ile de Rus, Fransız, İtalyan, Yunan ve Türk armatörlerine ait gemilerin ticaret yapması ile çok canlı hale gelmişti. Odesa, İskenderiye, İstanbul ve Karadeniz'in kentlerine tarifeli seferler yapmaktaydı. Osmanlı dış ticaret hacminin 1/7'si Selanik limanından gerçekleşmekteydi.

Selanik bu yapısı ile Avrupa'nın siyasi akımlarını da etkilemekteydi. Bu sebeple ilk işçi hareketlerine de burada rastlanmış oldu. 1907'de açılan Hukuk Mektebi ile Selanik bir Üniversite kenti haline de gelmişti. Kentte Müslüman okullar yanında yabancı okullar da bulunuyordu.

1900'lü yılların başında Osmanlı'da özgür ve zengin bir basın hayatının varlığını da görmekteyiz. Sadece Selanik'te 3 Fransız, 6 Ladoniko (karma Yahudi dili), 4 Rumca, 4 Türkçe, 2 Bulgarca ve 1 de Romence gazete yayımlanmaktaydı.

İşte Osmanlı genç ve sivil aydınlarının "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"ni kurdukları Selanik böyle bir kentti. Zira her şey hürriyet ortamında gelişiyordu.

2. Jön Türkler

Osmanlı'nın Avrupa'ya gönderdiği talebeler orada gelişen "hürriyet ve eşitlik" gibi fikirlerin Avrupa'nın gelişmesini sağladığını görmüşlerdi. Bu talebeler Osmanlının geri kalmasının sebebi olarak istibdadın varlığını gösterdiler ve istibdadı kaldırarak hürriyet ve eşitlik ve imtiyazsızlıkla ilerlemenin mümkün olabileceği konusunda fikir birliği sağladılar.

Jön Türkler hürriyet, müsavat ve adaletin gerçekte Avrupa'nın malı olmadığı, bilakis 1400 sene önce bizzat Peygamberimizin (asm) uygulaması ile İslam'ın malı olduğunu savunarak "Meşrutiyet'in gerçekte İslam'ın siyasi hayatta uygulanması ve hayata geçirilmesi" olduğunu anlatmaya çalıştılar.

Şerif Mardin'e göre Yeni Osmanlılar, yani Jön Türk hareketinin geleneklerinin temeli 1860'da Agah Efendi'nin "Tercüman-ı Ahval" gazetesinde çalışan şair Şinasi Efendi tarafından oluşturulmuştur. Şinasi "Tercüman-ı Ahval"de Osmanlı devletinin ekonomik ve siyasi yapısını anlatan ve eleştiren yazılar yayınlamaya başladı. Bundan ürken Agah Efendi Şinasi'nin yazılarına son verince o da ayrılarak "Tasvir-i Efkar" isimli gazeteyi çıkartarak ilk olarak "Ulus ve Hürriyet" kavramlarını kullanmaya başladı.

Şinasi Efendi gazeteye çok değer veriyor "Halk ancak gazete aracılığı

ile kendisini ilgilendiren konularda fikirlerini beyan edebilir. Bu nedenle gazete her kültürlü ulus için gereklidir" diyordu. Devletin görevini de şöyle belirliyordu. "Devlet ulusun temsilcisi olarak işleri yürütür ve ulusun ilerlemesi için çalışır. Ulus da söz ve yazı aracılığı ile kendi esenliği konusunda görüşlerini açıklama hakkına sahiptir" diyordu.

Böylece "Tasvir-i Efkar" gazetesi bir aydınlar merkezi haline gelmiş oluyordu.

3. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti

Rumi 21 Mayıs 1305 (Miladi 2 Haziran 1889) tarihinde Ohrili İbrahim Temo, Arapgirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sukûtî, Kafkasyalı Çerkez Mehmet Reşit, Konya'lı Hikmet Emin, Mekkeli Sabri Bey, Selanikli Dr. Nazım Bey, Giritli Şefik, Bakülü Hüseyinzâde Ali tarafından gizli olarak kurulmuştur.

Cemiyetin teşekkülünde rol oynayanlar Jön Türklerdir. Amaçları Osmanlı devletini çağdaş ülkeler seviyesine çıkarmak ve yönetimde asrın ihtiyacına göre değişim sağlamaktı.

Osmanlı gazetesi onları şöyle tarif etmektedir: "Vatanın içinde bulunduğu mahalliği takdir ile tahlisi için ahkâm-ı şer'iye ve kânuniyenin bir an evvel istihal-i mer'iyetine çalışan, mütehassıs, fedakar bülâned-i amel, yirmi otuz yaşındaki Osmanlılar, genç gönüllüler ve genç fikirli umûm Osmanlılar..." (Osmanlı, 1 Mart 1899, Sayı 31, s. 6.)

Hak gazetesi de şöyle tarif eder: "Jön Türk ne demektir? İstibdâdın aleyhinde bulunan efkâr-ı münevvere sahibi Osmanlılar... Sizler varsanız fırka-i ahrâr da mevcuttur. Bu fikir teessüs etmiştir. Sizler olmasanız da bu fırka mevcut bulunacaktır." (Hak, 8 Ramazan 1318, Sayı, 1.)

İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin teşekkülünde bir kısım Mason teşkilatlarının da katkısı ve rolü olmuştur. Ancak asıl etken Osmanlının içinde bulunduğu siyasi, idârî, sosyal ve iktisadi bunalımlardı.

Daha sonra Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa ve Mehmet Emin gibi milliyetçi ve vatanperver yazarların eserleri Harbiye, Baytar Mektebi, Mülkiye, Topçu ve Mühendishane gibi mektep talebelerinin ellerinde gezmeye başladı. Bu talebeler Cemiyet'in etkisi altında idi. İttihad-ı Osmânî Cemiyeti üyeleri yurt dışında bulunan saray karşıtlarının çıkardıkları gazeteleri gizlice okuyorlardı. (Kutay, 1964, s. 71-75.)

Sultan Abdulhamid İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin varlığından ve faaliyetlerinden ancak üç sene sonra 1892'de haberdar olmuştur. Bundan sonra cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı takibe alınmıştır. Özellikle Tıbbıye talebelerinin cemiyete yönelmesini önlemek için Tıbbıye kumandanı Ali Saip Paşa'yı esnek davrandığı için görevinden alıp yerine Mehmet Zeki Paşa'yı atamıştır. (1893) O da okulda disiplinli bir idare kurar. Zeki Paşa Tıbbıye talebelerine yaptığı konuşmalarında "Efendiler! Bize sizin ilminiz değil, yalnız uğur-u hümayunda sadakatiniz matluptur. Şimdiye kadar ahlaksız doktorlar çıkıyordu. bundan sonra halûk etibba yetiştireceğiz..." (Hanioğlu, 1986, s. 1: 63.) diyordu. Sıkı disiplinden, takibattan ve baskıdan

"Jön Türk ne demektir? İstibdâdın aleyhinde bulunan efkâr-ı münevvere sahibi Osmanlılar... Sizler varsanız fırka-i ahrâr da mevcuttur. Bu fikir teessüs etmiştir. Sizler olmasanız da bu fırka mevcut bulunacaktır."

Dünyada yükselen değer olan "Hürriyet ve Meşrutiyet" zamanı gelen bir fikir akımı ve idari sistem olduğu için Osmanlı sarayının direnmesi ve kendi sistemini korumak için tedbirlerini artırması, hürriyet fikirlerini yayanlara baskı uygulaması, istibdadını genişletmesi ve cemiyet üyelerini sürgüne göndermesi Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin daha da geniş kitlelere yayılmasına hizmet etmiştir.

dolayı öğrencilerin bir kısmı Avrupa'ya giderek öğrenimine burada devam etmişlerdir. Yurt dışında Cemiyetin merkezlerini kurmuşlardır. Bu sebeple 1895 yılında Cemiyetin nizamnamesinin yazılarak teşkilatlandığı ve Jön Türkler olarak isimlerini duyurduğu sene olmuştur. 39 maddeden ibaret olan Nizamname 1897'de Kâhire'de basılmıştır.

Murat Bey Kahire'de "Mizan" gazetesini çıkartır. 164. sayısında Abdulhamid'in ya meşrutiyeti kabul edeceği veya saltanattan çekileceğini yazar. Murat Bey'in amacı Hilâfet çatısı altında İslam dünyasını birleştiren meşrutiyet idaresini kurmaktı. (Karpat, 1967, s. 22-23.) Bu çıkış sarayda bomba etkisi meydana getirir ve II. Abduhamid Mizancı Murad'ın Mısır'dan sürgün edilmesini sağlar. (Mardin, 1992, s. 65.)

Bunun üzerine Cemiyet üyeleri II. Abdulhamid'i tahttan indirmek için Bab-ı Âli'de Bakanlar Kurulu'nun toplantısını basarak V. Murad'ı tahta çıkarmayı planladılar. Ancak plan deşifre olunca tertipçiler yakalandı. Bu olay Cemiyetin aleyhine oldu. Sarayın baskıyı artırması talebeler arasında özellikle Harbiye'de cemiyetin daha da güçlenmesini sağlamıştır. (Lewis, 2000, s. 48.)

Dünyada yükselen değer olan "Hürriyet ve Meşrutiyet" zamanı gelen bir fikir akımı ve idari sistem olduğu için Osmanlı sarayının direnmesi ve kendi sistemini korumak için tedbirlerini artırması, hürriyet fikirlerini yayanlara baskı uygulaması, istibdadını genişletmesi ve cemiyet üyelerini sürgüne göndermesi Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin daha da geniş kitlelere yayılmasına hizmet etmiştir.

4. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti

İttihatçılığın gerek talebeler gerekse askeriyedeki subaylar arasında gittikçe taraftar kazanması cemiyetin daha da güçlenmesini sağladı. Hüseyin Cahid "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Nasıl Girdim" isimli makalesinde "Memlekette bir ittihatçılık ruhu vücut bulmuştu. Bu adetâ mistik bir nüfûzdu. Vatan aşkı etrafında bütün fedakarlıkları, feragatları topluyor ve aynı ideal uğrunda birleşenleri kuvvetli bir tesanüt hissi içinde bir vücut haline getiriyordu" der. (Yalçın, 1962, s. 24.)

Selanikli Nazım Paris Tıp Fakültesinde okumak üzere Paris'e gider. Ahmet Rıza da Bursa Maarif Müdürü iken 1889'da Fransız İhtilalinin 100. yılında kutlamalara katılmak ve açılan sergiyi gezmek için Paris'e gelmiş ve etki altında kalarak Batılı fikir akımlarını daha iyi inceleyebilmek için görevinden istifa ederek Paris'te ikamete başlamıştır. (Mardin, 1992, s. 175.) Bu arada Ahmet Rıza Paris'te yeminli mütercimlik yaparak geçimini sağlamaktaydı. Nazım Bey onun cemiyete girmesini teklif etmiştir. Ancak o ilk anda bu teklife soğuk bakmış ve hatta Nazım ile münakaşa etmiştir. Daha sonra Ahmet Rıza bu konuyu düşünerek Nazım'la cemiyetin çalışmaları ve ismi üzerinde fikir alışverişinde bulunarak 1894'te Paris'te Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Ahmet Rıza, Fransız Pozitivist Pierre Lafitte'nin tesirinde kalmıştır. Auguste Compte pozitivizminin prensibi olan "ordre et progres" yani intizam ve terakkiyi kabul etmiştir. Bu sebeple Paris'te kurulan cemiyetin adını "Te-

rakki ve İttihat olarak kabul etmiştir. (Akşin, 1980, s. 23-24.) Ahmet Rıza bu cemiyetin liderliğini yaparken kurucuları Selanikli Nazım, Şerafettin Mağmumî, Milaslı Halil Bey ve Halil Menteş idi.

Nazım Bey 1895'de Paris Tıp Fakültesinden mezun olur. Doktorluk görevine burada devam eder. Onun ve Ahmet Rıza'nın Paris'teki faaliyetleri Osmanlı hükümeti nezdinde vatan haini ilan edilmesine yol açar. (Eyicil, 1998, s. 8.) İlk olarak 1 Aralık 1895'de "Meşveret" gazetesini çıkarırlar. Müdürlüğünü Ahmet Bey yapar. Cemiyet üyeleri gerek Mizan gerekse Meşveret gazetelerini yabancı postahaneler aracılığı ile ülkeye gizli şekilde sokulmasını ve okunmasını sağlarlar. Gazetede çıkan siyasi yazılar okuyanları bir hayli etkilemekteydi.

Daha sonra Mizancı Murat Bey ile Ahmet Rıza arasında bazı fikir ayrılıkları oluşmaya başlar. Bu durum Cemiyet üyeleri arasında huzursuzluk meydana getirir. Ahmet Rıza'nın asabî tavırları yabancıların hürriyetine gösterdiği önemi Türk milletine göstermemesi ve Türklerin milli duygularını dikkate almamasından şikayetler başlar. Cemiyet üyeleri arasında yaşanan gruplaşma da daha sonra bölünmeyle sonuçlanacaktı.

Meşveret gazetesinin II. Abdulhamid aleyhindeki yazıları Osmanlı hükümetini rahatsız ettiği için Paris elçiliği aracılığı ile Başbakan Bourgesis Hükümeti 1897'de Cemiyet üyelerini Paris'ten çıkartmış ve Meşveret gazetesini de kapatmıştır. (Eyicil, 1988, s. 11.) Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey cemiyetin faaliyetlerini önce Brüksel'e oradan da Cenevre'ye taşımışlardır. (Mardin, 1992, s. 1:104.) Cemiyetin kurucularından Abdullah Cevdet ve İshak Sukutî de Cenevre'ye gelerek onlara destek olmuşlardır. Burada "Osmanlı" adında bir gazate neşretmeye başlamışlardır. Murat Bey Paris'teki arkadaşları ile anlaşamayınca Mısır'a gider ve burada "Mizan" gazetesini çıkarmaya başlar.

Sultan Abdulhamid muhalifleri faaliyetlerinden vazgeçirmek ve ülkeye dönmelerini sağlamak için itimat ettiği adamlarından Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'ya gönderir. Ahmet Celalettin Paşa hükümetin tekliflerini 22 Temmuz 1897'de Hükümet Bildirisi olarak yayınlar. Şöyle ki: "İttihat ve Terakki neşriyatını tatil ederse Padişah umumi af ilan edecek, Avrupa'dan yurda dönenlere liyakatlerinde göre memuriyet verecek, tedrici olarak ıslahat hareketlerine başlayacak, Avrupa'daki talebelerin tahsillerini tamamlamaları için maaş bağlayacak, Avrupa'da kalacak olanlara da elçilik görevi verilecektir. Bu teklifleri kabul etmeyerek hükümet ve Padişah'a karşı hareket edenler Osmanlı tebaasından çıkarılacaktır." (Karal, 1995, 8:58.)

10 Temmuz 1897'de Paris'e gönderilen Ahmet Celalettin Paşa ve Necip Melha burada 13 gün kalırlar. Cemiyetin ileri gelenlerinden Dr. Nazım ve Ahmet Rıza ile görüşür ve onları ikna etmeye çalışır; ancak Ahmet Rıza ve Dr. Nazım bu teklifleri kabul etmediler; ancak Cenevre, Paris, Brüksel ve Kahire'de bulunan 60 kadar üye yurda dönmeyi kabul eder. Osmanlı gazetesi kapatılır ve cemiyetin Cenevre Merkezi Komitesi kapanır. İshak Sukutî Roma, Abdullah Cevdet Viyana ve Tunalı Hilmi de Madrid elçilik tabibliğine atanırlar. (Mardin, 1992, s. 14.)

Sultan Abdulhamid muhalifleri faaliyetlerinden vazgeçirmek ve ülkeye dönmelerini sağlamak için itimat ettiği adamlarından Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'ya gönderir. Ahmet Celalettin Paşa hükümetin tekliflerini 22 Temmuz 1897'de Hükümet Bildirisi olarak yayınlar.

1899 yılında Cemiyet çalkantılı günler geçirirken II. Abdulhamid'in kayınbiraderi Damat Mahmut Paşa, Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah ile beraber yurt dışına çıkarlar ve Abdulhamid'in baskıcı yönetimine karşı Jön Türklerle beraber mücadele etmeye başlarlar.

Dr. Nazım ve Ahmet Rıza İttihatçıların bir kısmının menfaatlerini ön plana alarak II. Abdulhamid'den maddi yardım ve görev alarak Cemiyetten ayrılmalarını ihanet olarak değerlendirdiler ve faaliyetlerine devam ettiler. Onların bu kararlı vaziyetleri birçok genci etkiledi. Dr. Bahaddin Şakir, Samipaşazade Sezai gibi gençler Cemiyete katıldılar. (Eyicil, 1988, s. 13.)

Ahmet Celalelettin Paşa'nın teklifini kabul edenlerden birisi de Mizancı Murad Bey olmuştur. 30 Temmuz 1897'de İstanbul'a döndü ve 10 bin kuruşla Şûrâ-yı Devlet Azalığına tayin edildi. (Mardin, 1992, s. 144.)

Ahmet Rıza Bey'in teşkilatçılığı ve kararlılığı sonucu İttihat ve Terakki kısa zamanda eski gücünü kazandı. Sarayın tekliflerini kabul eden ittihatçıları çok sert bir şekilde tenkitten çekinmiyordu. "Meşveret" gazetesinde imzasız yayınladığı bir yazıda "istibdada" karşı olanları birleşmeye davet etti. Davetinde şöyle diyordu: "İttihad ve Terakki Cemiyeti ne bir kişinin ve ne de bir komitenin malıdır. O istibdadın zulmünden doğmuş, milli temayüllerin bütünüdür. Ona bağlı olanların bir kısmının mutaassıp, bazılarının Pozitivist olmaları neyi ifade eder. Müslüman olan ve olmayanlarımız siyasi idealimizi gerçekleştirmek için birleşmemiz lazımdır." (Karal, 1995, 8:519.) diyordu.

1899 yılında Cemiyet çalkantılı günler geçirirken II. Abdulhamid'in kayınbiraderi Damat Mahmut Paşa, Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah ile beraber yurt dışına çıkarlar ve Abdulhamid'in baskıcı yönetimine karşı Jön Türklerle beraber mücadele etmeye başlarlar. Bu durum Sultan Abdulhamid'i telaşlandırır. Derhal Paşa'yı geri getirmek için harekete geçer. Ancak elçilerin çabaları meyvesini vermemiş ve Mahmut Paşa ikna edilememiştir. Damat Mahmut Paşa "Sultanımızın namuskârâne saltanat etmesinden başka bir şey istemediğini" söyleyerek tüm teklifleri geri çevirmiştir. Garazkar ceridelerin aleyhindeki propogandaları da bir sonuç vermemiş bilakis onların kararlı tutumu ve Meşrutiyeti müdafaa etmeleri İttihatçılara ve Meşrutiyetçilere büyük güç vermiştir. (Bayar, 1966, s. 724.)

Prens Sabahattin ve Lütfullah Cemiyete yeni bir istikamet vermek için "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza!" adıyla bir bildiri yayınlayarak İttihatçıların bir kongre yapmalarını sağlarlar. Bu durum sarayı daha da rahatsız eder ve Fransa Hükümetinden Mahmut Paşa'nın iadesini isterler; ancak bu teşebbüs de akim kalır ve Mahmut Paşa 1903'de Paris'te vafat eder. (Ramsaur, 1972; s. 83.)

1902 yılında Paris'te yapılan Jön Türk kongresinde fikir ayrılıkları meydana gelmiş ve Cemiyet bu kongreden sonra ikiye ayrılmışlardır. Üyelerin büyük çoğunluğu Ahmet Rıza ve Dr. Nazım'ın yanında yerini almıştır. (Kutay, 1984, s. 234.) Ayrılık sebebi ise Prens Sabahattin'in "Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet" fikridir. II. Kongre 1907 yılında toplanır ancak bundan da bir sonuç alınamaz.

Prens Sabahattin 1906'da Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurar ve Terakki adında bir gazete neşreder. İttihat Cemiyeti ise Paris'te Meşveret ve Şûrây-ı Ümmet ve Cenevre'de de Osmanlı gazetesini çıkarır. Kongrede ayrılan bir başka grup da "Ahd-i Osmanî Cemiyeti'ni kurarlar ve Londra'da Hilâfet isimli bir gazete çıkarırlar.

İttihatçılar farklı fikirlerde olan ama Abdulhamid yönetimine muhalefet için bir araya gelen kimselerden meydana gelmişti. Ahmet Rıza ve ekibi Pozitivist ve Milliyetçi; Mizancı Murad ve ekibi İslamcı; Pren Sabahattin grubu ise Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyetçi idiler. (Emil, 1982: 9-14.)

5. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Teşekkülü

1906 Temmuzunda Selanik'te Bursa'lı Mehmet Tahir, Naki Bey, Talat Bey, Ömer Naci Bey, İsmail Canbolat Bey ve Edip Servet Bey bir araya gelirler. Memleket ahvalini konuşurlar. Eylül 1906'da "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"ni kurarlar. 31 Ekim 1906'da Erkân-ı Harp Binbaşı Enver Bey, 30 Kasım 1906'da Kazım Karabekir Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne girerler ve cemiyetin Manastır merkezi kurulur. (Karabekir, 1982, s. 525.) Bu cemiyet "istibdadı" yıkmayı amaçlayan ihtilalci bir Cemiyetti. Bütün cemiyet üyeleri "istibdadı" yıkmanın ancak Abdulhamid'in tahttan indirilmesi ile mümkün olduğuna inanıyorlardı. Zira Sultan Hamid hafiyelerden oluşan baskıcı bir sistem kurmuştu. Bütün iyi şeyler Abdulhamid'e, bütün hatalar ve yanlışlıklar etrafındaki vezirlere yükleniyordu. (Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, 1325; s. 5.)

6. Paris ve Selanik Şubelerinin Birleştirilmesi: İttihat ve Terakki Cemiyeti"nin Kurulması

Avrupa'da bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri neşriyat yoluyla faaliyetlerini sürdürüyor, fikirlerini yayıyorlardı. Rumeli'de Türklere yapılan hain saldırılar ve haksızlıklar karşısında Osmanlı Devleti'nin hainlerle mücadelede acziyet göstermesi, Mekadonya'da ve Selanik'te Cemiyetin merkezlerinin kurularak teşkilatlanmasını netice vermiştir. Özellikle Dr. Nazım Rumeli'de ve Anadolu'da teşkilatların açılmasında faal rol oynadığı için Osmanlı hükümeti Nazım'ı vatan haini ilan etmiş ve gıyabında idam kararı vermişti. Buna rağmen Dr. Nazım gizli olarak Selanik'e gelir ve Talat Bey ile görüşür. (Ziya Şakir, 1944, s. 15.)

Nazım Bey'in Selanik'e gelmesi ile Selanik tüm teşkilatların merkezi konumuna geldi. Nazım Bey Paris ve Rumeli teşkilatları arasında irtibatı sağladı ve bu iki ayrı cemiyetin birleşmesinde önemli bir rol oynadı. Böylece 27 Eylül 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Terakki ve İttihat Cemiyeti birleşerek "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını aldı. (Karabekir, 1982, s. 131.)

Cemiyetin amacı da "1292 (1876) yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan "Kanun-i Esasi"nin tatbik ve devamını" sağlamaktı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnâmesi (13 Eylül 1323 / 27 Eylül 1907) de şöyle tanzim edildi:

Madde 1: Cemiyetin biri Paris diğeri Selanik olmak üzere iki merkezi olacak.

Madde 2: Amacı "Kanun-i Esasinin" tatbiki olacaktır.

Madde 3: Cemiyetin şubeleri ayrı olsa da birbirlerine yardım edecekler.

Madde 4: Paris Şubesi de dahildeki şubeye dahil olacaktır.

Madde 5: Sorumluluk dahildeki şubeye ait olacaktır.

Nazım Bey'in Selanik'e gelmesi ile Selanik tüm teşkilatların merkezi konumuna geldi. Nazım Bey Paris ve Rumeli teşkilatları arasında irtibatı sağladı ve bu iki ayrı cemiyetin birleşmesinde önemli bir rol oynadı. Böylece 27 Eylül 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Terakki ve İttihat Cemiyeti birleşerek "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını aldı.

Toplantının sonuna doğru Rıza Bey ve Katip İzzet Paşa kurula geldi ve "Şevketlü efendimiz mütalaalarını beyan buyurdular. 'Anlaşılan ahali Meşrutiyet'in ilanını arzu ederlermiş; ben bunun aleyhinde değilim' buyurdular" dedi.

Madde 6: Merkez-i Umumiler ancak ikna ile yekdiğerinin harekatını tadile selahiyetlidir.

Madde 7: Cemiyetin Vasıta-i Neşri şimdilik Türkçe "Şura-yı Ümmet" Fransızca "Meşveret" gazeteleridir.

7. Balkanlarda Başlayan Eylemler ve Hürriyetin İlanı

1908'den sonra Manastır yöresinde köylerde, kentlerde ve ordu içinde huzursuzluklar başladı. Selanik çevresinde bazı silahlı eylemler başgösterdi. Selanik Merkez Komutanı Nazım Bey silahlı saldırıya uğradı ve yaralandı. Fizyorik'te otuz bin Arnavut toplanarak eylem yapar ve müteakiben 3 Temmuz 1908'de Niyazi Bey yüze yakın asker eşliğinde alay cephaneliğinden aldığı mühimmat ve silahlarla dağa çıkar. Olayı bastırmak için Şemsi Paşa görevlendirilir. Ama ne var ki Şemsi Paşa Manastır postahanesinden çıkarken Atıf Bey tarafından vurularak öldürülür.

21-22 Temmuz gecesi Selanik'te olağanüstü bir toplantı yapılır ve 24 Temmuz'da toplu kıyam kararı alınır. Bu kıyam Rumeli'nin tüm yörelerinden halk ve asker adına "Anayasa'nın yürürlüğe konması ve Meclis-i mebusan'ın açılarak Hürriyetin ilan edilmesi" için telgrafların çekilmesi şeklinde olacaktır. Duvarlara bildirler asılacak ve bu bildiri Fethi Bey tarafından hazırlanacaktır.

Toplantıya katılanlar şunlardır: "Talat Bey, İsmail Canpolat, Mithat Şükrü, Binbaşı Cemal (Sonra Bahriye Nazırı olmuştur) Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı, Kurmay Binbaşı Fethi (Okyar) Müftüzade İhsan Namık, Yüzbaşı Hasan Fehmi."

Eylem 23 Temmuz'dan itibaren başladı. Bu arada Şemsi Paşa'nın yerine görevlendirilen Tatar Osman Paşa Manastır'da 23 Temmuz gecesi Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerin çeteleri tarafından dağa kaldırıldı. Ayrıca 23 Temmuz günü Manastır'da "Meşrutiyet" ilan edildi. Manastır'ı Rumeli'nin diğer yerleri takip etti.

Bu olaylar Saray'ı şaşkınlık içinde bıraktı. Rumeli'den gelen telgraflar Sultan Abdulhamid'in önüne yığıldı. Aldığı istihbarat raporlarından durumun vehametini daha iyi anlayan Sultan Abdulhamid 23-24 Temmuz gecesi sarayda "Meclis-i Vükela"yı topladı. Bakanlar Kurulu durumu değerlendirdi ancak bir karar veremedi. Zira hükümetin tüm tedbirleri geri tepmiş ve durum daha da kontrol edilemez hal almıştı. Bakanlar kurulu Meşrutiyet'in ilanından başka çarenin kalmadığını biliyorlardı. Ancak bunu baskıcı tutumundan dolayı Sultan Abdulhamid'e teklif etmeye kimse cesaret edemiyordu. Tartışma gittikçe uzuyordu. Toplantının sonuna doğru Rıza Bey ve Katip İzzet Paşa kurula geldi ve "Şevketlü efendimiz mütalaalarını beyan buyurdular. 'Anlaşılan ahali Meşrutiyet'in ilanını arzu ederlermiş; ben bunun aleyhinde değilim' buyurdular" dedi.

Bu sözler Bakanlar Kurulu'nu rahatlattı ve Meşrutiyet'in ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın açılması hususundaki mütalaalarını hazırlayarak padişaha sundular. Bu karar padişah Abdulhamid tarafından hemen onaylandı. Ertesi gün 24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildi. Hürri-

yet ve Meşrutiyet'in ilanını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti kamuoyu tarafından "Cemiyet-i Mukaddese" olarak anılmaya başlandı. (Enver Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, 1999-İstanbul, 4: 413-415.)

İKİNCİ BÖLÜM

İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ (1908-1918)

1. Hürriyetin İlanı ve Meclis-i Mebusan'ın Açılışı

24 Temmuz 1908 günü İstanbul, Manastır, Selanik ve tüm diğer yörelerde "Hürriyet" büyük şölenlerle kutlanmaya başlandı. "Kanun-i Esasi"nin yürürlüğe girmesinden hemen sonra tüm vilayetlere milletvekili seçimlerinin yapılması konusunda emirler gönderildi. Bu arada Hürriyetin ilanının coşkusu haftalarca devam ediyordu.

Basında sansür kalkmış, herkes özgürce fikirlerini yazmaya ve konuşmaya başlamıştı. (İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci, 1: 223-239.) İttihat ve Terakki'nin öne çıkan isimleri İstanbul'a gelmeye başladılar. (19 Temmuz 1324 / 1908, Tanin Gazetesi.) Bunun üzerine Said Paşa hükümeti istifa etti ve yerine padişah tarafından Kamil Paşa Hükümeti onay aldı. Yurt dışında bulunan İttihatçılar ile 2 Eylül 1908'de Ahrar Prens Sabahattin ve Mizancı Murad Beyler de İstanbul'a gelirler. 14 Eylül 1908'de Nurettin Ferruh, Ahmet Fazlı, Ahmet Samim, Nazım ve Şevket Beyler, Celalettin Arif ve Mahir Said Beyler liberal ve hürriyetçi "Ahrar Fırkasını" kurarlar. Partinin yayın organı "Terakki Gazetesi"dir ve Prens Sabahattin'in yönetimindedir.

Bu arada Meşrutiyet ve Hürriyete karşı olanlar da sokak eylemlerine başlamış bulunuyorlardı. İlk olarak 7 Ekim 1908'de Halıcılar Camii müezzini Kör Ali yetkisi olmadığı halde Fatih Camii'nde Meşrutiyet aleyhine konuşmalar yapmış ve etrafına topladığı cami cemaati ile Yıldız Sarayı'na yürümüştü.

Yine aynı gün Üsküdar Yeni Camii imam vekili Abdulkadir arkasına taktığı bazı kişilerle Karagöz ve Hacivat oynatan tiyatroyu basmıştı. Bu olaylar gösteriyor ki Meşrutiyet'in ilanından itibaren "Şeriat"ın ayaklar altına alındığını söyleyen bir muhalefet bulunmaktaydı.

Gazetelerin propogandaları ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları ile 11 Aralık 1908'de yapılan İstanbul seçimlerinde Cemiyet üyeleri yüksek oy oranı ile Milletvekili olurlarken Ahrarlar çok düşük oylarla Meclis dışında kalmışlardır. Sadrazam Kamil Paşa, Prens Sabahattin, Mizancı M. Murad Bey böylece meclise girememişlerdir. Sadrazam Kamil Paşa'nın çok düşük oy alması gerçekten çok anlamlı olmuştur.

Ahrarlar'dan sadece Ankara'dan Mahir Said Bey mebus olarak seçilmiş ve Meclis-i Mebusan'a girebilmiştir. Ancak İttihatçılara muhalefet eden 40-50 kadar milletvekili ile beraber hareket ederek gücünü koruyabilmiştir.

Nihayet 17 Aralık 1908'de Sultan Abdulhamid'in on iki dakikalık bir konuşma yapması ile Meclis-i Mebusan açılır ve meclis çalışmalarına başlar. Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki çoğunlukta olmasına rağmen Padişahın atadığı Kamil Paşa'nın kurduğu hükümet içinde temsil edilmi-

Ahrarlar'dan sadece Ankara'dan Mahir Said Bey mebus olarak seçilmiş ve Meclis-i Mebusan'a girebilmiştir. Ancak İttihatçılara muhalefet eden 40-50 kadar milletvekili ile beraber hareket ederek gücünü koruyabilmiştir.

Meşrutiyetin ilanı bazı çevrelerde rahatsızlık doğurur ve yer yer karşı çıkışlar başlar ve bu 31 Mart Olayı'nı netice verir. "Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi"ye karşı ayaklananların İstanbul'da ortaya çıkardığı karışıklık ve isyan Rumî 31 Mart 1325 tarihinde vuku bulduğu için "31 Mart Olayı" olarak tarihe geçmiştir.

yordu. Her ne kadar Meclis-i Mebusan yasa yapsa da yürütmede ve icraatta söz sahibi değildi.

2. 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909)

Meşrutiyetin ilanı bazı çevrelerde rahatsızlık doğurur ve yer yer karşı çıkışlar başlar ve bu 31 Mart Olayı'nı netice verir. "Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi"ye karşı ayaklananların İstanbul'da ortaya çıkardığı karışıklık ve isyan Rumî 31 Mart 1325 tarihinde vuku bulduğu için "31 Mart Olayı" olarak tarihe geçmiştir. İsyanı bastırmak için Selanik'ten Avcı Taburları getirilmiş ve ordu on gün içinde İstanbul'a hâkim olmuştur. 31 Mart olayında Sultan Abdülhamit Han, hiçbir ilgisi olmadığı halde tahttan indirilmiş ve Meşrutiyet adına "Örf-i İdare" uygulanmaya başlamıştır.

Hükümetin icraatlarında söz sahibi olmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümet ile sürtüşme içine girmeye başlar. Hakkı Paşa'nın Maarif Nezaretinden Dahiliye Nezaretine atanmasına karşı çıkılır. Bu tartışmalar Tanin gibi gazetelere yansır ve kamuoyuna mal olur.

2. 1. 31 Mart Olayı'nı Doğuran Sebepler

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 4 Ağustos 1908'de Said Paşa kabinesi istifa etti. Yerine İttihatçı Kâmil Paşa sadrazam oldu. Nâzım Paşa'yı Harbiye Nezaretine getirdi. 24 Eylül 1908'de yapılan İstanbul'daki ara seçimde İttihat ve Terakki'ye muhalif olan "Osmanlı Ahrar Fırkası" güç kazanınca İttihat ve Terakki taraftarları endişeye kapıldı. Bu fırkanın kurucuları arasında Türk asıllı olmayanlar da vardı. Kurucular arasında Celâleddin Ârif, Nihat Reşat, İsmail Kemal, Ahmet Samim ve Prens Sabahattin gibi "Adem-i merkeziyeti" savunanlar da bulunmaktaydı. Seçimde İttihat ve Terakki'nin itibarının zayıflaması, güçlenen muhalefetin ezilmesi için işlenen fâil-i meçhul cinayetler 31 Mart Olayı'nın doğmasına sebep olmuştur.

Avusturya 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i işgal etti. Bulgaristan bağımsızlık ilan etti. Girit Yunanistan'a ilhak edildi. Seçimle gelen karışıklık ve sınırlardan gelen felaket haberleri de milletin moralini bozdu ve İttihat ve Terakki'ye ve Meşrutiyet'e olan güveni sarstı. İstanbul'da meydana gelen kargaşayı önlemek için 19 Ekim 1908 tarihinde Selanik'te 3. Orduya bağlı Avcı Taburları "Meşrutiyetin muhafazası" ve şehrin güvenliğinin sağlanması için İstanbul'a getirildi.

İttihatçıların baskısı ile gerek ordu içinde gerekse bürokraside yapılan tasfiye harekâtı da gayr-i memnunların sayısını artırdı. Serbestî, Mîzan, Tanin ve Volkan gibi gazeteler alaylı ve mektepli subaylara yönelik yazılan sert ve tahrikkar yazılar bu iki grubun aralarının giderek açılmasına sebep olmuştur. 2 Aralık 1908'de Manastır postanesinden çıkarken vurulan Şemsi Paşa'nın akrabası İsmail Mahir Paşa'nın Sultanahmet meydanında öldürülmesi ve katilin yakalanmaması ve Balkan Komitacılığının devam etmesi endişesi ve hükümetin İstanbul'un asayişini Avcı Taburları'na havale etmesi, onların da İstanbul'un eğlence hayatına dalmaları gibi birçok sebep halkın Meşrutiyet karşıtlarına destek olmalarını netice verdi.

Bu arada Prens Sabahattin "Hukuk-u Beşer" gazetesinde yazdığı yazılarda İttihat ve Terakki'nin bir cemiyet olmakla beraber siyasette çok etkin rol oynamasına rağmen siyasi bir fırka/ parti olmayışı ve gizli bir cemiyetmiş gibi davranmasını eleştiriyordu. Daha sonra siyasi hayattan çekilerek "Hürriyet ve İtilaf Fırkasına" dahil olan Osmanlı Ahrar Fırkası gibi siyasi parti kimliği ile siyaset yapması gerektiğini dile getiriyordu.

Sadrazam Kâmil Paşa İttihatçıların baskısından kurtulmak ve Avcı Taburlarını İstanbul'dan uzaklaştırmak için Yanya civarında isyan eden Yunan çetelerine karşı göndermek istedi. Buna muhalefet eden İttihat ve Terakki meclis çoğunluğuna dayanarak verdikleri bir gensoru ile Kâmil Paşa'ya güvensizlik kararı çıkarttı. Bunun üzerin kâmil Paşa istifa etti. Meclis kararına uyarak Kâmil Paşa'nın istifasını kabul eden Sultan Abdülhamit 14 Ocak 1909'da yerine Hüseyin Hilmi Paşa'yı sadrazamlığa tayin etti. Hüseyin Hilmi Paşa muhalefetle beraber hareket etmeye başladı. 23 Ocak 1909'da Harbiye'de çıkan bir karışıklıktan dolayı 60 talebe okuldan atıldı. 6 Şubat 1909'da Derviş Vahdetî ve arkadaşları tarafından "İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti" kuruldu.

Derviş Vahdetî Volkan gazetesinde halkı Meşrutiyet aleyhine tahrik edici yazılar yazmaya başlar. Padişaha seslenerek "Meşrutiyeti ilga ve meclisi kapatma yetkisi elinizdedir" şeklinde yazılar yazıyor ve ordunun büyük bir kısmının kurduğu "İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti" üyesi olduğunu yazıyordu. Harbiye Nezareti bir genelge yayınlayarak ordunun siyasetle uğraşmasını yasakladı. Osmanlıda ilmiye mensubu olanların askerden muaf olmalarını istismar ederek herkesin medrese talebesi olmaya çalışarak askerden kaçmak istediklerine dikkat çekerek "Medrese Talebelerinin" imtihana tabi tutulması konusunda meclise kanun teklifi sundu. Bu teklif talebelerin nümayişine ve protestosuna sebep oldu.

Harbiye Nezareti bir genelge yayınlayarak ordunun siyasetle uğraşmasını yasakladı. Osmanlıda ilmiye mensubu olanların askerden muaf olmalarını istismar ederek herkesin medrese talebesi olmaya çalışarak askerden kaçmak istediklerine dikkat çekerek "Medrese Talebelerinin" imtihana tabi tutulması konusunda meclise kanun teklifi sundu. Bu teklif talebelerin nümayişine ve protestosuna sebep oldu.

2. 2. 31 Mart Günü Olayları

İstanbul'da büyük kargaşa yaşanıyordu. 7 Nisan 1909'da Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi fâili meçhul bir suikasta kurban edildi. 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece saat 04. 00'te Avcı Taburlarına bağlı olan "Alaylı Zabitler" isyan ederek Ayasofya yanındaki Meclis-i Mebusan önüne gelerek toplanmaya başladılar. Derviş Vahdetî ve arkadaşları da oradaydılar. "Tanin" ve "Şûra-yı Ümmet" gazetelerinin idârehâneleri tahrip edildi. Adliye Nazırı Nâzım Paşa, Ahmet Rıza zannedilerek, Lazkiye Mebusu Emir Arslan da Hüseyin Câhit zannedilerek öldürüldüler. Ayaklanmanın belli bir lideri yoktu, ancak Hamdi Çavuş önde gelen sima olarak gözüküyordu. Halk tamamen ayaklanmanın dışındaydı. Yüksek seviyede din adamları ayaklanmanın içinde olmadıkları gibi Bediüzzaman Said Nursi gibi ileri gelen meşhur simalar ayaklanmanın önlenmesi için ellerinden geleni yaptılar. İsyan eden taburları itaate getirdiler ve halkın isyana katılmasına mani oldular.

İsyanın genel görüntüsü ve taşradaki yankısı çok büyük oldu. Bu nedenle Selanik'e isyan haberi "Meşrutiyet Mahvoldu!. . " şeklinde gitti. Hadisenin pek çok sebepleri olduğu ve elebaşılarının tam olarak tespit edilemediği için İstanbul dışındakiler bu isyandan Sultan Abdülhamit'i sorumlu tuttular.

İlim adamlarından oluşan "Cemiyet-i İlmiye" ve siyasi teşekküllerden oluşan "Heyet-i Müttefika-i Osmaniye" teşkilatları meşrutiyete sadakatlerini beyan ederek isyana karşı tavır aldılar.

İsyancılar Meclis-i Mebusan'a gönderdikleri tezkirede Sadrazam Hüseyin Paşa'nın azlini, Nâzım Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasını, Alaylı Subaylardan ordudan atılanların geri alınmasını ve şeriatın tatbikini istiyorlardı. Padişah Sultan Abdülhamit Han isyancıların isteklerini yerine getirdi. Şeriatın tatbikatının ve denetiminin yapılması için bütün valililere telgrafla genelge gönderdi. Tevfik Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Müşir Ethem Paşa'yı da Harbiye Nâzırlığına getirdi. Bunun üzerine isyancılar dağıldılar. Ertesi günü isyancılar yine toplandılar. Bunun üzerine padişah Gazi Osman Paşa'yı onlara gönderdi. Paşa'nın nasihatinden sonra dağıldılar. İsyan süresince resmî daireler kapalı kaldı ve İttihat Terakki Cemiyeti üyelerinin önde gelenleri Selanik'e kaçtılar.

İsyanın genel görüntüsü ve taşradaki yankısı çok büyük oldu. Bu nedenle Selanik'e isyan haberi "Meşrutiyet Mahvoldu!. . " şeklinde gitti. Hadisenin pek çok sebepleri olduğu ve elebaşılarının tam olarak tespit edilemediği için İstanbul dışındakiler bu isyandan Sultan Abdülhamit'i sorumlu tuttular. İttihat ve Terakki merkez ve şubelerinden saraya tehditler yağmaya başladı. Selanik'te bulunan Üçüncü Ordu mensubu subaylar gönüllü olarak Bulgar, Yunan, Sırp, Arnavut, Karadağ çetelerinden oluşan bir ordu kurdu. Edirne'deki İkinci Ordu ile temasa geçerek ve katılımı sağlanarak "Harekât Ordusu" oluşturuldu. Trenlerle İstanbul'a sevk edilen bu ordu Hadımköy'de toplandı. Bu ordunun komutanlığına da Mahmut Şevket Paşa getirildi. Askerlerin büyük bir kısmı padişahı ve halifeyi kurtarmaya gittiklerini zannediyorlardı. Harekât ordusu 23-24 Nisan 1909 gecesi İstanbul'a girdi. Padişaha sadık bir kısım subaylar Sultan Abdülhamit'e gelerek Yıldız civarındaki birliklerin Harekat Ordusu'na karşı harekete geçirmesini istediler. Sultan Abdülhamit hem sultan hem halife olduğu için basiretli davrandı ve hissi hareket etmedi. "Ben otuz üç senedir Müslüman kanı döktürmedim. Bundan sonra da döktüremem; Müslümanı Müslümana kırdırmam" diyerek "Tüfekçilerin silahları toplansın" emrini verdi ve harekât ordusuna müdahale ettirmedi. Bazı mevzi direnmeler olduysa da 25 Nisan 1909 tarihinde "Harekât Ordusu" bütün İstanbul'un denetimini eline alarak "Sıkıyönetim" ilan etti.

Harekât ordusu "Yıldız Sarayı"nı kuşattı. Muhasara öncesi padişah İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçilerinin yardım tekliflerini de reddetti. Saray muhafızlarının silahlarını toplatarak Harekât Ordusu'na teslim ettirdi. 27 Nisan'da Said Paşa başkanlığında toplanan "Meclis-i Mebusan" Harekât Ordusu lehinde bir beyanname yayınladıktan sonra Sultan Abdülhamit'in hal'ine ve Sultan Mehmet Reşad'ın padişahlığına karar verdi. (Nazmi Eroğlu, 31 Mart Olayı ve Harekat Ordusu, Köprü Dergisi, Yaz-2008, 103. Sayı.)

2. 3. 31 Mart Sonrası

İsyancılar yakalanarak zindanlara atıldı. Daha sonra içlerinde Derviş Vahdetî'nin de bulunduğu 56 kişi idam edildi. Bediüzzaman Said Nursi

ve Prens Sabahattin de divan-ı harbe çıkarılanlar arasındaydı. Bediüzzaman Said Nursi hazretlerinin yaptığı müdafaadan sonra hem kendisi beraat etti, hem de kendisinden sonra mahkemeye çıkarılanları idamdan kurtardı. Prens Sabahattin de beraat edenler arasındaydı. Ancak isyanın müsebbibi olarak suçladıkları Sultan Abdülhamit'i mahkemeye çıkarmadılar. Abdülhamit Han "Madem beni istemiyorlar saltanatı biraderime veririm; ancak bir "Divân-ı Âlî" kurulsun ve benim hadise ile ilgimin olup olmadığı araştırılsın" dediği halde Sadrazam Said Paşa "Suçsuz çıkarsa biz suçlu duruma düşeriz" diyerek yargılanmasına müsaade etmedi. Gerçekten de padişah "Meşrutiyetçi ve demokrat" olup hadise ile hiçbir alakası yoktu. Hadiseyi çıkaranlar padişaha da muhalif olanlardı. Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza ve Talat Paşa da padişahın hiçbir mesuliyetinin olmadığını beyan etmektedirler.

31 Mart bahanesi ile İttihat ve Terakki Meşrutiyet'in arkasına sığınarak "sıkıyönetim" ile diktatörlüğünü ilan etti. İttihat ve Terakki'yi ve 31 Mart olayını tertipleyen gizli güç daha çok İngilizlerdi. Amaçları halife Sultan Abdülhamit'in azli ile beraber hilafetin ilgasıydı. Ama ne var ki halife azloldu. Ancak hilafet aynen devam etti. Bunun üzerine İngilizler hayal kırıklığına uğradılar. Zira İngilizler milyonlar altın sarf ederek İslam dünyasına hâkim olmak için çalışıyor; ancak padişah "selam-ı şahane"siyle birlikte çeşitli girişimlerde bulunarak Müslümanların bağlılığını kazanıyordu.

31 Mart bahanesi ile İttihat ve Terakki Meşrutiyet'in arkasına sığınarak "sıkıyönetim" ile diktatörlüğünü ilan etti. İttihat ve Terakki'yi ve 31 Mart olayını tertipleyen gizli güç daha çok İngilizlerdi. Amaçları halife Sultan Abdülhamit'in azli ile beraber hilafetin ilgasıydı. Ama ne var ki halife azloldu. Ancak hilafet aynen devam etti. Bunun üzerine İngilizler hayal kırıklığına uğradılar.

2. 4. Tarihçilere Göre 31 Mart Olayının Sebepleri

Tarihçilerin tespitlerine göre 31 Mart Olayı'nın sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Meşrutiyetin ilanından (23 Temmuz 1908) o güne kadar iktidarda bulunan ve yönetimi etkileyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısı sonucu Meşrutiyet'e duyulan güvensizlik...

2. Rum, Ermeni gibi azınlıkların bağımsızlıklarını kurmak için en büyük engel olarak gördükleri Sultan Abdülhamit Han'dan kurtulmak istemeleri...

3. Avusturya-Macaristan İmparatorluklarını ilan etmeleri ve Bosna-Hersek'i ilhak etmeleri. Giritlilerin Yunanistan'a bağlandıklarını bildirmeleri... Adakale'nin Avusturya askerleri tarafından işgal edilmesi ve bütün bunlara karşın İttihat ve Terakki hükümetinin âciz kalması...

4. Ordudaki bir kısım subayların talim ve eğitimi bahane ederek askerlerin ibadetlerine engel olmaları...

5. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin komitecilik faaliyetleri sonucu İstanbul'da meydana gelen siyasi cinayetler ve hükümetin canileri yakalamada aciz kalmaları...

6. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümetlere müdahale etmeleri ve hükümetlerin değişmiş olmasına rağmen siyasi buhranların devam etmesi...

7. Basından sansürün kalkması üzerine herkesin istediğini yazıp çizmesi, Derviş Vahdetî gibi radikal isimlerin Volkan ve Tanin gibi ceridelerle halkı hükümet, İttihat ve Terakki aleyhine tahrik etmesi. Azınlıklara ait gaze-

telerin milli amaçlarını alenen ortaya koymaları ve bağımsızlık taleplerini alenen dile getirmeleri...

8. İttihat ve Terakki'nin baskısı ile ordu ve bürokrasideki keyfî yapılan tasfiyeler...

9. İttihatçı zabitlerin askerlere "Askerlikte diyanet aranmaz. Hocalarla katiyen görüşmeyin! Padişah da ahali de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elindedir" diye tahrik etmeleri...

10. İttihatçıların yaptıkları zulümleri, fâili meçhul cinayetleri ört-bas etmek istemeleri,

12. Meclisteki milletvekillerinin Ermenistan ve Rum Pontus tartışmaları ile meşgul olmaları halkı rahatsız ediyor ve meclise karşı bir memnuniyetsizlik oluşuyordu.

13. Padişah idareyi meclise bırakmıştı. Bir kısım gazeteler ve İttihat muhalifleri de padişahın yeniden işi ele almasını istiyorlardı.

14. Asker siyasetin içine dalmıştı. İkinci ve üçüncü ordu tamamen ittihatçı taraftarı görünümündeydi. İngilizler de halifeyi azletmek ve hilafeti kaldırmak için İttihatçıları tahrik ediyorlardı.

15. İttihatçılar kendilerine muhalif olan subay ve bürokratları tasfiye harekâtına başlamışlardı. Bu da ciddi bir gerginlik sebebi olmuştu.

16. Hürriyet adı altında her türlü ahlaksızlık meşru hale gelmişti ve halk bundan rahatsızdı. Bu nedenle meşrutiyete karşı güvensizlik meydana getirmişti. Şeriata aykırı yapılan işler aşırı dindarları idareye karşı nefrete sevk etti.

17. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin "Farmason/Mason" olduklarının halk arasında yayılması... Bunun sebebi de; İttihatçıların Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan Said Paşa hükümetinde görev almamasıdır. Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) sorumluluk altına girilmemesi gerektiğini yazar. Kabineye girilmeyerek iktidar Said Paşa hükümetine bırakıldı. Daha sonra ise İttihatçıların Nazır yardımcılıklarına getirilme çalışmaları yapıldığı ortaya çıktı. Böylece hem sorumluluk almıyor, hem iktidar nimetlerinden faydalanmaya çalışıyorlardı. Bu durum da ister istemez tepki topluyordu. İktidarın denetimi ve yönetimi için Talat, Enver, Mithat, Şükrü, Hayri, Habib, Dr. Nâzım, Bahaeddin Şakir ve İsmail Hakkı Beyler İstanbul'a gönderildiler. Bu da ülkede "İktidar boşluğu" meydana getirdi. Bu da isyanlara müsait bir zemin oluşturdu.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin "Farmason/ Mason" olduklarının halk arasında yayılması... Bunun sebebi de; İttihatçıların Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan Said Paşa hükümetinde görev almamasıdır.

Tarihçiler 31 Mart Olayı'nın sebeplerini böyle sıralamaktadırlar.

2. 5. 31 Mart Olayı ve Bediüzzaman

31 Mart hadisesinden sonra Hurşit Paşa başkanlığında "Divan-ı Harb" sıkıyönetim mahkemesi kurulur. Şeriat isteyen ve o hadisede ismi karışan on beş kadar hoca idam edilir. Bediüzzaman, onlar mahkeme binasının bahçesinde asılı durdukları ve kendisi de pencereden onları gördüğü bir halde muhakeme olunur. Mahkeme reisi Hurşid Paşa sorar:

"Sen de şeriat istemişsin?"

Bediüzzaman cevap verir:

"Şeriatın bir hakikatine, bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira şeriat, sebeb-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat, ihtilâlcilerin isteyişi gibi değil!" diye başlayan mahkeme müdafaasını yapar. Bediüzzaman'ın savunması daha çok "Meşrutiyetin şeriata muhalif olmadığının" müdafaasıdır. Bir noktada meşrutiyetin müdafaası şeklindedir. Bediüzzaman camilerde, gazete ve toplantılarda söylediği nutuklarda dinletemediği "Meşrutiyet şeriattır" hakikatini bu defa da mahkemede ifade ederek anlatma imkânı bulmuştur. "On bir buçuk cinayet" olarak ifade ettiği hususları "faziletinin cinayet olarak" anlaşıldığını belirtir ve Meşrutiyet için yaptıklarını anlatır.

Bediüzzaman ayrıca "Meşrutiyet ve Hürriyet"in arkasına saklanarak istibdadını kurmak isteyen "İttihat ve Terakki"nin yanlış tutum ve icraatlarını da nazara vererek "Şeriat isteyenlerin" meşrutiyete değil, zalim ve müstebitlere karşı olduklarını ifade etmiştir. Zalimlerin yaptıkları yanlışlara muhalefet ettiklerinden dolayı meşrutiyete ve idareye karşı çıktığını ve bundan dolayı da masum olduklarını ifade ederek masumların hakkını savunmuş ve bu müdafaası ile pek çok masumun kurtulmasına sebep olmuştur.

Bediüzzaman ayrıca "Meşrutiyet ve Hürriyet"in arkasına saklanarak istibdadını kurmak isteyen "İttihat ve Terakki"nin yanlış tutum ve icraatlarını da nazara vererek "Şeriat isteyenlerin" meşrutiyete değil, zalim ve müstebitlere karşı olduklarını ifade etmiştir.

Bediüzzaman Said Nursi hazretleri "Divan-ı Harb-i Örfî"de Hurşit Paşanın huzurunda 31 Mart Olayının sebeplerini sayarken şöyle diyordu: "...Hakkın hatırını kırmayacağım, hakikati söyleyeceğim. Zira Hakkın hatırı âlidir; hiçbir hatıra feda edilmez. Kimin hatırı kırılırsa kırılsın, yalnız hak sağ olsun. Şöyle ki:

O hadiseye sebebiyet veren yedi mesele ve onunla beraber yedi hal nazar-ı mütâlâaya alınsa, hakikat tezahür eder. Onlar da bunlardır:

1. Yüzde doksanı İttihad ve Terakkinin aleyhinde, hem onların tahakkümü ve istibdadı aleyhinde bir hareket idi.

2. Fırkaların meydan-ı münakaşâtı olan vükelâyı tebdil idi.

3. Sultan-ı mazlûmu sukut-u musammemden kurtarmaktı.

4. Hissiyat-ı askeriyenin ve âdâb-ı dindaranelerinin muhalif telkinatın önüne set olmaktı.

5. Pek çok büyütülen Hasan Fehmi Beyin kàtilini meydana çıkarmaktı.

6. Kadro haricine çıkanları ve alay zabitlerini mağdur etmemekti.

7. Hürriyeti, sefahete şumulünü men ve âdâb-ı şeriatla tahdit ve avâmın siyaset-i şer'î bildikleri yalnız kısas ve kat-ı yed haddini icra idi.

Fakat zemin bataklık ve dam ve plân serilmişti. Mukaddes olan itaat-i askeriye feda edildi. Üssü'l-esas esbab, fırkaların taraftarane ve garazkârane münakaşatı ve gazetelerin belâğat yerine mübalâğat ve yalan ve ifratperverane keşmekeşleri idi. Bu metâlib-i seb'ada, nasıl ki yedi renk çevrilse yalnız beyaz görünür, bunda da yalnız ziyâ-yı şeriat-ı beyzâ tecellî etti, fesadın önüne set çekti.

Elhasıl: Sekiz-dokuz ayda gazetelerin heyecan verici neşriyatıyla ve fırkaların cemiyetlere fedai yazmakla ve inkılabı vücuda getiren zevatın ta-

Bütün kuvvetimle derim ki: Terakkimiz, ancak milliyetimiz olan İslâmiyetin terakkisiyle ve hakaik-i şeriatın tecellîsiyledir. Yoksa, "Yürüyüşünü terk etti, başkasının da yürüyüşünü öğrenmedi" diye olan darb-ı mesele mâsadak olacağız.

hakkümatıyla ve itaat-i askeriyeye münafi olan hürriyet-i mutlaka efrada sirayetle ve âdâb-ı diniyeye muhalif zannettikleri şeyleri bazı dikkatsizlerin efrada telkinatıyla ve itaat bozulduktan sonra müstebitler, cahil mutaassıplar, dinde hassas, muhakeme-i akliyede noksan olanlar, iyilik zannıyla o bataklık zeminde tohum ekmeye başlamasıyla ve devletin umum siyaseti cahil efradın elinde kalmakla ve bir milyona yakın fişek havaya atılmakla ve dâhil ve hariç müddeîler parmak vurmakla ortalık anarşistlik haline girdiğinden, bu hâdisenin istidad-ı tabiîsi, hercümerc ve müdahale-i ecnebî iken, min indillâh, ism-i şeriat, o müteaddit sebeplerden çıkan ervah-ı habîse ve münteşireyi yuvalarına irca ile, on üç asırdan sonra bir mucize daha gösterdi.

Hem gelen inkılâb-ı azîmde ordu ve ulemanın "Meşrutiyet şeriata müsteniddir" diye yükselen sadâsı, umum ehl-i İslâmın vicdanlarını manyetizmalandırdı. O inkılâp, inkılâpların kaide-i tabiîyesini hark ile şeriatın tesir-i mucizânesini gösterdi. Ve daima da gösterecektir. Nisan'ın nısf-ı âhirinde çıkan gazetelerin esas-ı fikirlerine muterizim. Şöyle ki:

Hayat onun yoluna feda edilen ve hayattan bin derece daha yüksek olan haysiyet ve itaat-i askeriyeyi, hayata feda edilen ve ehl-i vicdan nazarında gayet hasis olan âmâl-i nâmeşruaya feda etmeye ihtimal verdiler. Hem de hakaik ve ahval onun cazibesine tâbi ve o merkeze merbut olan şems-i şeriat, saltanata veya hilâfete veya başka siyasete tâbî ve âlet tevehhümüyle, bir şems-i münîri, münkesif bir yıldıza peyk ve câzibesine tâbi itikad etmek gibi göstermekle tarik-i dalâlete sülûk ettiler.

Bütün kuvvetimle derim ki: Terakkimiz, ancak milliyetimiz olan İslâmiyetin terakkisiyle ve hakaik-i şeriatın tecellîsiyledir. Yoksa, "Yürüyüşünü terk etti, başkasının da yürüyüşünü öğrenmedi" diye olan darb-ı mesele mâsadak olacağız.

Evet, hem şan ve şeref-i millet-i İslâmiye, hem sevab-ı âhiret, hem cemiyet-i milliye, hem hamiyet-i İslâmiye, hem hubb-u vatan, hem hubb-u din ile mütehassıs olmalıyız.

Ey paşalar, zabitler!

Cinayetlerime ceza ve şimdi suallerime de cevap isterim. İslâmiyet ise, insaniyet-i kübrâ; ve şeriat ise, medeniyet-i fuzla olduğundan, âlem-i İslâmiyet, medine-i fazilet-i Eflâtuniye olmaya sezâdır.

Birinci sual: Gazetelerin aldatmalarıyla meşru bilerek buradaki görenek ve âdete binaen cereyan-ı umumîye kapılan safdillerin cezası nedir?

İkinci sual: Bir insan yılan suretine girse, yahut bir velî haydut kıyafetine girse, veyahut meşrutiyet, istibdat şekline girse, ona taarruz edenlerin cezası nedir? Belki, hakikaten onlar yılandırlar, haydutturlar ve istibdattırlar.

Üçüncü sual: Acaba müstebit yalnız bir şahıs mı olur? Müteaddit şahıslar müstebit olmaz mı? Bence kuvvet kanunda olmalı, yoksa istibdat münkasım olmuş olur. Ve komitecilikle tam şiddetlenir.

Dördüncü sual: Bir mâsumu idam etmek mi, yoksa on câniyi affetmek mi daha zarardır?

Beşinci sual: Maddî tazyikler, ehl-i meslek ve fikre galebe etmediği gibi

daha ziyade nifak ve tefrika vermez mi?

Altıncı sual: Bir mâden-i hayat-ı içtimaiyemiz olan ittihad-ı millet, ref-i imtiyazdan başka ne ile olur?

Yedinci sual: Müsavatı ihlâl ve yalnız bazıları tahsis ve haklarında kanunu tamamıyla tatbik etmek, zahiren adalet iken, bir cihette acaba müsavatsızlıkla zulüm ve garaz olmaz mı? Hem de tebrie ve tahliye ile mâsumiyetleri tebeyyün eden ekser mahbusînin, belki yüzde sekseni mâsum iken, acaba ekseriyet nokta-i nazarında bu hal hükümferma olsa, garaz ve fikr-i intikam olmaz mı? Divan-ı harbe diyeceğim yok, ihbar edenler düşünsünler.

Sekizinci sual: Bir fırka kendisine bir imtiyaz taksa, herkesin en hassas nokta-i asabiyesine daima dokundura dokundura zorla herkesi meşrutiyete muhalif gibi gösterse ve herkes de onların kendilerine taktığı ism-i meşrutiyet altında olan muannid istibdada ilişmiş ise, acaba kabahat kimdedir?

Dokuzuncu sual: Acaba bahçıvan bir bahçenin kapısını açsa, herkese ibaha etse, sonra da zâyiat vuku bulsa, kabahat kimdedir?

Onuncu sual: Fikir ve söz hürriyeti verilse, sonra da muahaze olunsa, acaba biçare milleti ateşe atmak için bir plân olmaz mı? Böyle olmasaydı, başka bahaneyle mevki-i tatbike konulacağı hayale gelmez miydi?

On Birinci sual: Herkes meşrutiyete yemin ediyor. Hâlbuki ya müsemmâyı meşrutiyete kendi muhalif veya muhalefet edenlere karşı sükût etse, acaba kefaret-i yemin vermek lâzım gelmez mi? Ve millet yalancı olmaz mı? Ve mâsum olan efkâr-ı umumiye yalancı, bunak ve gayr-ı mümeyyiz addolunmaz mı?

Elhasıl: Şedit bir istibdat ve tahakküm, cehalet cihetiyle şimdi hükümfermadır. Güya istibdat ve hafiyelik tenâsuh etmiş. Ve maksat da Sultan Abdülhamid'den istirdad-ı hürriyet değilmiş. Belki hafif ve az istibdadı, şiddetli ve kesretli yapmakmış!

Yarım sual: Nazik ve zayıf bir vücut ki, sivrisineklerin ve arıların ısırmasına tahammül edemediği için, gayet telâş ve zahmetle onları def'e çalışırken, biri çıksa, dese ki: Maksadı sivrisinekleri, arıları def etmek değil, belki büyük arslanı ikaz edip kendine musallat etmek ister. Acaba böyle demekle hangi ahmağı kandıracaktır?

Ey paşalar, zabitler! Bütün kuvvetimle derim ki:

Gazetelerde neşrettiğim umum makalâtımdaki umum hakaikte nihayet derecede musırrım. Şayet zaman-ı mazi cânibinden, Asr-ı Saadet mahkemesinden adaletnâme-i şeriatla davet olunsam; neşrettiğim hakaiki aynen ibraz edeceğim. Olsa olsa, o zamanın ilcaatının modasına göre bir libas giydireceğim.

Şayet müstakbel tarafından üç yüz sene sonraki tenkidât-ı ukalâ mahkemesinden tarih celp namesiyle celp olunsam, yine bu hakikatleri, tevessü ve inbisat ile çatlayan bazı yerlerini yamalamakla beraber, taze olarak orada da göstereceğim.

Demek, hakikat tahavvül etmez; hakikat haktır.

Elhasıl: Şedit bir istibdat ve tahakküm, cehalet cihetiyle şimdi hükümfermadır. Güya istibdat ve hafiyelik tenâsuh etmiş. Ve maksat da Sultan Abdülhamid'den istirdad-ı hürriyet değilmiş. Belki hafif ve az istibdadı, şiddetli ve kesretli yapmakmış!

Bediüzzaman'ın Divan-ı Harp'teki bu kahramanca müdafaası, o zaman iki defa tab' edilip neşredilmiştir. O dehşetli mahkemeden idamını beklerken beraat etmiş ve mahkemeye teşekkür etmeyerek, yolda Bayezid'den tâ Sultanahmed'e kadar, arkasında kalabalık bir halk kitlesi mevcut olduğu halde, "Zalimler için yaşasın Cehennem! Zalimler için yaşasın Cehennem!" nidâlarıyla ilerlemiştir.

Millet uyanmış; mugalâta ve cerbeze ile iğfal olunsa da devam etmeyecektir. Hakikat telâkki olunan hayalin ömrü kısadır. Feveran eden efkâr-ı umumiye ile o aldatmalar ve mugalâtalar dağılacaktır. Ve hakikat meydana çıkacaktır, inşaallah.

Sizin işkenceli hapishanenin hali, zaman müthiş, mekân muvahhiş, mahbusîn mütevahhiş, gazeteler mürcif, efkâr müşevveş, kalbler hazin, vicdanlar müteessir ve meyus, bidayet-i halde memurlar şemâtetli, nöbetçiler müz'iç olmakla beraber, vicdanım beni tâzip etmediği için, o hal bana eğlence gibiydi. Musibetlerin tenevvüü, musikinin nağmelerinin tenevvüü gibi bana geliyordu.

Hem de geçen sene tımarhanede tahsil ettiğim dersi, şimdi bu mektepte itmam ettim. Musibet zamanının uzunluğundan, uzun dersler gördüm. Dünyanın ruhanî lezzeti olan hüzn-ü mâsumâne ve mazlumâneden, zayıfa şefkat ve gadre şiddet-i nefret dersini aldım.

Ümidim kavîdir ki: Çok mâsumların kalblerinden hararet-i hüzünle tebahhur eden "ay, " "vay" ve "ah"lar, rahmetli bir bulut teşkil edecektir. Ve âlem-i İslâmda yeni yeni İslâm devletlerinin teşekkülleriyle, o rahmetli bulut teşekküle başlamıştır.

Eğer medeniyet böyle haysiyet kırıcı tecavüzlere ve nifak verici iftiralara ve insafsızcasına intikam fikirlerine ve şeytancasına mugalâtalara ve diyanette lâübâlicesine hareketlere müsait bir zemin ise, herkes şahit olsun ki, o saadet-saray-ı medeniyet tesmiye olunan böyle mahall-i ağrâza bedel, vilâyat-ı şarkiyenin, hürriyet-i mutlakanın meydanı olan yüksek dağlarındaki bedeviyet ve vahşet çadırlarını tercih ediyorum. Zira bu mim'siz medeniyette görmediğim hürriyet-i fikir ve serbesti-i kelâm ve hüsn-ü niyet ve selâmet-i kal, şarkî Anadolu'nun dağlarında tam mânâsıyla hükümfermadır.

Bildiğime göre, edipler edepli olurlar. Edepsiz bazı gazeteleri nâşir-i ağrâz görüyorum. Eğer edep böyleyse ve efkâr-ı umumî böyle karma karışık olsa, şahit olunuz, böyle edebiyattan vazgeçtim. Bunda da dahil değilim. Vatanımın yüksek dağlarında, yani, Başit başındaki ecram ve elvâh-ı âlemi, gazetelere bedel mütalâa edeceğim...

Bediüzzaman'ın Divan-ı Harp'teki bu kahramanca müdafaası, o zaman iki defa tab' edilip neşredilmiştir. O dehşetli mahkemeden idamını beklerken beraat etmiş ve mahkemeye teşekkür etmeyerek, yolda Bayezid'den tâ Sultanahmed'e kadar, arkasında kalabalık bir halk kitlesi mevcut olduğu halde, "Zalimler için yaşasın Cehennem! Zalimler için yaşasın Cehennem!" nidâlarıyla ilerlemiştir.

3. İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti ve Muhalefetin Yeniden Doğması

Hüseyin Hilmi Paşa 14 Şubat 1909 - 13 Nisan 1909 tarihleri arasında ve V. Mehmed Reşat döneminde 5 Mayıs 1909 - 28 Aralık 1909 tarihleri arasında iki kez toplam on ay altı gün sadrazamlık yapmıştır. Sadaretine kadar memuriyet hayatı başarılı geçen Hüseyin Hilmi Paşa iki sadaretinde de muvaffak olamamış ancak orta derecede bir sadrazam olarak kalmıştır.

10 Ocak 1910'da İbrahim Hakkı Paşa hükümeti kurulur. İbrahim Hakkı

Paşa Mülkiye'yi birincilikle bitirmiş, çeşitli üst düzey memurluklarda bulunmuş ve elçilik yapmış çok başarılı bir bürokrattı. Mülkiye'de, Hukuk Fakültesinde ve Ticaret Mektebi'nde verdiği dersler ile genç kuşaklara kendisini kabul ettirmiş ve hürriyetçi fikirleri ile kendisini sevdirmişti. Bu sebeple sadarete getirilmesi büyük bir coşku ile kutlanmıştı.

İbrahim Hakkı Paşa kabinesine Talat Paşa ve Cavit Paşa gibi ittihatçıları aldığı gibi ilk olarak Mahmut Şevket Paşa'yı "Harbiye Nazırı" yaparak ordunun iktidarı paylaşmasının yolunu da açmıştır. 25 Ocak'ta "Hükümet Programını" Meclis-i Mebusan'da okuyarak görüşmelere açtı. İlk defa uzun müzakere ve tartışmalardan sonra programı "Güvenoyu" alarak göreve başladı. Programda en çok eleştirilen husus "Adl-ü İhsan" meselesi olmuştur. İbrahim Hakkı Paşa "Allah adalet ve ihsanı beraber emretmiştir. Bu sebeple şiddet ile merhamet beraber gitmelidir" diyordu. Kabine ve program 34 red oyuna karşılık 187 oyla kabul edilerek "Güvenoyu" almıştır.

Hakkı Paşa'nın iktidar dönemi çok tartışmalı geçmiş, bu dönemde etkin muhalefetin varlığı hissedilmiştir. Sadaret dönemi olan Ocak 1910 – Ekim 1911 arasındaki 10 ay içinde hükümet aleyhinde 15 gensoru verilmiş ve Meclis-i Mebusan pek çok kavgalı oturuma sahne olmuştur.

Bu dönemde Mecliste pek fazla gücü olmayan ve örgütlenmesini tamamlamamış olan iki muhalefet partisi vardı. Bunlardan birincisi "Osmanlı Demokrat Fırkası", diğeri ise "Mutedil Hürriyetperveran Fırkası". Sonra İttihat ve Terakki'den ayrılan sarıklılar denen çoğunluğunu ulemanın oluşturduğu "Ahali Fırkası" da bunlara eklendi.

İttihat ve Terakki'ye muhalefetin oluşmasının sebeplerinden birisi de "Sada-yı Hak" gazetesi başyazarı Ahmet Samim'in öldürülmesidir. (10 Haziran 1910)

Trablusgarp savaşı başladıktan sonra muhalif kanatta Kamil Paşa'nın yeniden Sadrazamlığa getirilmesi fikri hakim oldu. Sultan Reşad'ın da Kamil Paşa'ya sıcak baktığı anlaşılınca İttihatçılar istemedikleri Said Paşa'ya can simidi gibi sarıldılar. Bu kargaşaya dayanamayan İbrahim Hakkı Paşa kabinesi 30 Eylül 1911'de istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Said Paşa sadarete getirildi. İttihatçılar bu hükümette Hacı Adil Bey'i Dahiliye Nezaretine, (İçişleri Bakanlığı) Talat Bey'i Posta ve Telgraf Nezaretine ve Cavit Bey'i de Nafia Nezaretine (Bayındırlık Bakanlığı) getirdiler.

4. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Doğuşu ve 1912 Seçimleri

1912'nin ilk aylarından itibaren Meclis-i Mebusan'daki İttihat ve Terakki'ye muhalif olan milletvekilleri bir araya gelerek birleşik bir muhalefet partisi kurmaya karar verirler.

Mecliste temsilcisi bulunan Hürriyetperveran ve Ahali Fırkası ile diğer muhalifler bir araya gelerek "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adında bir partinin çatısı altında toplandılar. İtilaf "birleşme, bir araya gelme ve anlaşma" anlamına gelmektedir". Bu oluşum bir partiden çok farklı fikirlerin biraraya geldiği ve hürriyeti savunan bir blok görünümündeydi. Başta Şehzade Vahdettin olmak üzere saraya mensup bazıları da bu oluşumu destekliyorlardı.

Mecliste temsilcisi bulunan Hürriyetperveran ve Ahali Fırkası ile diğer muhalifler bir araya gelerek "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adında bir partinin çatısı altında toplandılar. İtilaf "birleşme, bir araya gelme ve anlaşma" anlamına gelmektedir". Bu oluşum bir partiden çok farklı fikirlerin biraraya geldiği ve hürriyeti savunan bir blok görünümündeydi.

Muhalefetin mecliste güçlenmesi ile İttihat ve Terakki mensupları ve hükümet çok sıkıntılı oturumlara sahne oluyordu. Sunulan yasa teklifleri bir türlü çıkmıyor ve hükümet bunu kendisine güvensizlik olarak yorumluyordu. Nihayet Sultan Reşat 18 Ocak 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı feshederek seçimlere gitme kararı aldı.

Başkanlığını Damat Ferit Paşa'nın üstlendiği bu oluşumun sekreterliğini Miralay Sadık üstlenmişti.

Muhalefetin mecliste güçlenmesi ile İttihat ve Terakki mensupları ve hükümet çok sıkıntılı oturumlara sahne oluyordu. Sunulan yasa teklifleri bir türlü çıkmıyor ve hükümet bunu kendisine güvensizlik olarak yorumluyordu. Nihayet Sultan Reşat 18 Ocak 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı feshederek seçimlere gitme kararı aldı.

Bu seçim çalışmalarında muhalefet büyük bir gayret gösterdi. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde önce "Müntehib-i Sani"ler seçiliyor, ikinci aşamada bunlar "Mebusan"ı seçiyorlardı. Seçimlerin denetimini "Heyet-i Teftişiye" denen bir komisyon yapmaktaydı. İktidardaki partinin komisyon üzerinde baskısı olduğu için kararlar daha çok iktidar partisinin işine yarıyordu. Seçimler tüm vilayetlerde aynı günde bitmiyordu. Kazalar, Livalar ve Vilayetlere göre farklı seçim tarihleri belirlendiği için bitirilen bir seçim sonucu seçim yapılmayan yöreleri ister istemez etkiliyor ve güçlü olanlar halka baskı uygulayarak sonuçlara etki ediyorlardı. Dolayısıyla sağlıklı bir seçim yapma imkanı da bulunmuyordu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası 50 kişilik bir grup oluşturarak seçimde kullanılmak üzere 20 000 adet kitapçık bastırmış ve bunu Anadolu'nun her tarafına dağıtarak propoganda yapmaktaydılar. İttihatçılar da Hürriyetçileri Avrupa'nın içimizdeki ajanları olarak suçluyor ve vatana ihanet edenler olarak propoganda ediyorlardı. Seçim öncesi vali ve kaymakamları değiştirerek kendi adamlarını getirmekle iktifa etmeyerek ordu menusplarını da siyasete alet etmekten çekinmemişlerdir.

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki o derece baskı uygulamıştı ki seçim tarihe "sopalı seçim" olarak geçmişti. Edirne milletvekili adayı Dr. Rıza Tevfik'in dövülmesi ülkede büyük yankı uyandırmıştı. Ayrıca Siroz'a şube açmak için gönderilen Nuri Bey İttihat ve Terakki fedailerince sopalarla dövülmüş ve aldığı darbelerin sonucu hayatını kaybetmişti.

Seçim sonuçları İttihat ve Terakki'nin istediği gibi çıkmış 270 sandalyenin 264'ünü kazanmışlardı. Muhalefetten sadece 6 milletvekili kazanabilmişti. Nihayet 13 Nisan 1912'de Meclis-i Mebusan açılarak faaliyete başladı. Ama ne var ki mesclisin açıldığı gün İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'ndaki Kumkale istihkamlarını bombaladığı haberi geldi.

Dış Politikada işler sarpa sarıyordu. "Hakimiyet-i Siyasiye" adı altındaki girişimler ters tepiyor, özellikle Balkanlardaki bağımsızlık hareketleri daha da güç kazanıyordu. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın aldığı çok sert tedbirler ters tepmiş ve "Arnavut İsyanı" başlamıştı.

Said Paşa'nın savaşı bitirme ve barış teklifine İttihatçılar yanaşmıyor, savaşı daha da kızıştıracak politikalar izliyorlar ve bu konuda hükümete baskı yapıyorlardı. Said Paşa dayanamayarak 16 Temmuz'da padişaha istifasını sundu. Padişah "Neden istifa ediyorsunuz? Onların size güveni vardı. . ." deyince Said Paşa bir müddet düşünmüş ve "Onların bize güveni varsa da artık benim onlara güvenim yok!" demişti.

Said Paşa'nın istifasından sonra İttihatçıların da isteği ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya hükümet kurma yetkisi verildi. Görevi büyük bir heyecanla alan Ahmet Muhtar Paşa eski sadrazamları da içine alan bir kabine oluşturdu. Kamil Paşa'yı Şura-yı Devlet Reisliğine, Hüseyin Hilmi Paşa'yı Adliye Nezaretine, Ferit Paşa'yı Dahiliye'ye, Nazım Paşa'yı Harbiye Nezaretine getirdi. Bu sebeple kabineye "Büyük Kabine" denildi. Ama ne var ki bu hükümetin ömrü ancak dört ay sürebildi. Böylece iddialı Gazi'nin kabinesi ancak bir geçiş kabinesi olabildi. Yönetimde bulunduğu dört ay içinde Rumeli, Girit dahil Ege Adaları, Trablusgarb elden çıkmıştı.

5. Kamil Paşa Hükümeti ve İttihatçıların Dışlanması (30 Ekim 1912)

8 Ekim 1912'de Balkanlarda bulunan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Arnavutluk Osmanlı'ya karşı ayaklanınca 17 Ekim'de Balkan Savaşı başladı. Bunun üzerine Gazi Ahmet Paşa hükümeti istifa etti. Yerine 30 Ekim'de Kâmil Paşa Hükümeti kuruldu.

Kamil Paşa Osmanlı'nın yenilgisini İttihat ve Terakki mensuplarına yıkarak Hükümetten İttihatçıları temizledi. Kabineyi İttihat muhalifleri ile doldurdu. Kabine üyeleri Şeyhülislam Cemalettin Efendi, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Hariciye Nazırı Narodokyan Efendi, Dahiliye Nazırı Ahmet Reşit Bey, Maarif Nazırı Ahmet Şerif Paşa, Posta-Telgraf Nazırı Masaros Kikik Bey, Bahriye Nazırı Vekili Ferik Salih Paşa.

Daha sonra İttihatçı avı başlatınca Cavit Bey ve Hüseyin Cahit gibi koyu ittihatçılar yurt dışına kaçmak durumunda kaldılar, diğerleri de yer altına çekildiler. Hükümet savaşı bitirmek için Balkan barışını imzalamak istiyordu. Buna göre Osmanlı'nın Avrupa sınırı Midye-Enez hattı kabul ediliyordu. Edirne sınırlarımızın dışında kalıyordu. Kamuoyuna bunu kabul ettirmek mümkün değildi. Böyle bir ortamda İttihatçılar darbe ile iktidarı ele geçirmek için faaliyete geçtiler.

Kamil Paşa Osmanlı'nın yenilgisini İttihat ve Terakki mensuplarına yıkarak Hükümetten İttihatçıları temizledi. Kabineyi İttihat muhalifleri ile doldurdu. Daha sonra İttihatçı avı başlatınca Cavit Bey ve Hüseyin Cahit gibi koyu ittihatçılar yurt dışına kaçmak durumunda kaldılar, diğerleri de yer altına çekildiler.

6. "Bab-ı Âli (Başbakanlık) Baskını" ve Sonrası (23 Ocak 1913)

Bab-ı Âli baskını aklın kabul etmeyeceği bir cür'etle küçük bir grubun yaptığı başarılı bir darbe girişimi, İttihat ve Terakki'nin gözü pek "Fedai"lerinin ve Fırka liderlerinin eseridir.

Kamil Paşa ittihatçılara karşı savaş açınca İttihatçılar daha da içlerine kapanıp yer altına çekilerek disipline olmuş ve komiteci gücünü daha da artırmıştır. Talat, Enver, Cemal Paşalar, Ömer Naci, Yakup Cemil ve Azmi gibi cemiyetin ileri gelenleri gözüpek ve kahramanca tavırları ile tabanın güvenini tam olarak kazanmışlardır.

Baskının planlandığı toplantılarda Talat Bey, Enver Bey, Said Halim Paşa, Ziya Gökalp, Mithat Şükrü, Binbaşı İsmail Hakkı, Fethi Bey, (Okyar) Cemal Bey, Dr. Nazım, Kara Kemal ve Mustafa Necip katılmışlardır. Fethi Bey ile Said Halim Paşa temkinli davranmak gerektiğini söylemesine rağmen Enver Bey "Şartlar hazırdır... Ne bekliyoruz?" diye atılgan davranmıştır.

23 Ocak Perşembe günü saat 15'00 de baskın yapma kararı alındı. Hareket tam bir baskın şeklinde planlanmıştı. Baskın saati Bakanlar Kurulu'nun Başbakanlıkta toplandığı saate göre planlanmıştı. Bâb-ı Âli'de bulunan muhafız

Bab-ı Âlî baskını Kamil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlara bıraktığı bahane edilerek yapılmıştı. Bu sebeple Edirne'nin kurtarılması çok önemli idi. Önce "Düvel-i Muazzama"nın notasına cevap verilerek "Edirne bir Müslüman şehri olup Osmanlı'nın ikinci başkentidir" denildi. Çatalca'dan saldırıya geçen Bulgarlara büyük kayıplar verdirilerek püskürtüldü.

kıtasının komutanları İttihatçı oldukları için baskını önlemek için herhangi bir harekette bulunmayacaklardı. Baskın öncesi İttihatçı güvenilir subaylar ve halk Başbakanlık çevresindeki kıraathanelerde ve çevrede konuşlanmış olacaklardı. Halkı yanlarına çekmek için İttihatçıların fedaileri ellerindeki binlerce ilan ve broşürleri halka dağıtarak Edirne'nin elimizden çıktığı ve hükümetin buna göz yumduğu anlatılacaktı. Enver Bey yanına aldığı gözüpek fedaileri ile Bâb-ı Âli'ye girerek Bakanlar Kurulu'nu basacak ve Başbakan Kamil Paşa'nın istifa mektubunu imzalaması istenecek ve bu istifa anında Padişaha götürülerek Mahmut Şevket Paşa'nın Başbakan olması sağlanacaktı. Talat Bey Dahiliye Nezaretine, Azmi Bey Polis müdürlüğüne el koyacak ve Kara Kemal de iç ve dış haberleşmeyi kesecek; ancak Mahmut Şevket Paşa'nın Sadarete atandığı tüm valilere ve kaymakamlıklara duyurulacaktı.

Harekat planlandığı gibi uygulandı. Enver Bey yanındaki fedaileri ile Bab-ı Âli'ye girdi. Harbiye Nazırı Nazım Paşa karşı çıkmak isteyince Yakup Cemil tabancası ile Nazım Paşa'yı vurarak öldürdü. Enver Bey Sadrazam Kamil Paşa'nın odasına girerek elindeki istifa mektubunu imzalattı. Derhal Padişah'a giderek istifasını sundu ve Kamil Paşa'nın yerine Mahmut Şevket Paşa'nın atanmasını teklif etti. Padişahın kabul etmesi ile baskın amacına ulaşmış oldu.

7. İttihat ve Terakki/M. Şevket Paşa Hükümeti (13 Ocak 1913)

Bab-ı Âlî baskını Kamil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlara bıraktığı bahane edilerek yapılmıştı. Bu sebeple Edirne'nin kurtarılması çok önemli idi. Önce "Düvel-i Muazzama"nın notasına cevap verilerek "Edirne bir Müslüman şehri olup Osmanlı'nın ikinci başkentidir" denildi. Çatalca'dan saldırıya geçen Bulgarlara büyük kayıplar verdirilerek püskürtüldü. Bu savaş dört gün sürdü. Buna rağmen istenilen sonuç elde edilemedi. Barış anlaşması yapılması veya savaşa devam edilmesi konusunda Bakanlar Kurulunda çok sert tartışmalar yaşandı. Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey ile Maarif Nazırı Şükrü Bey "Barış için daha erken" derken Sadrazam ve Harbiye Nazırı bir an önce barış olsun diyordu. Genç subaylar ve İttihat ve Terakki'nin gençleri savaşın devamını istiyordu. "Tanin" gazetesi savaş yanlısı yayın yaptığı için kapatıldı. Barışa karşı olan ve savaşın devamını isteyenlerin nümayişlerine engel olmak için bazı askeri güçler İstanbul'da konuşlandırıldı.

Londra Barış Görüşmeleri sonunda 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Trakya-Bulgar sınırı Midye-Enez hattında düz olarak belirlenecek, Girit Yunanlılara bırakılacaktı. Yunanların işgal ettiği Ege Adaları hakkında kararı büyük devletler verecekti. Harp Tazminatı istenmeyecekti.

Bu anlaşma İstanbul'da büyük bir yankı uyandırdı. Muhalefet güçlendi ve saray ailesinden bazıları da Hürriyet ve İtilaf saflarına katıldı. İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir komplo hazırlığı başladı. Bunun için "Bab-ı Âlî Baskını" model alındı. Başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri öldürülecek ve halk "Şeriat İsteriz!" diye Bâb-ı Âlî'ye sevkedilecekti. Ama ne var ki bütün bu çalışmalardan Polis Müdürü Azmi Bey ile İstanbul muhafızı Cemal Bey'in haberi vardı.

8. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Öldürülmesi (11 Haziran 1913)

Su-i kastın yapılacağı günü İstanbul Muhafızı Cemal Bey Harbiye Nezaretine giderek "Bu günlerde bazı su-i kastlardan bahsedilmekte. Bunu önlemek için bazı tevkiflerin yapılması gerekiyor. Bunun için tedbirli olmak gerekir" şeklinde raporunu verir. Bu haber Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya ulaşınca "Adam sen de... İş olacağına varır! Ne yapalım? El-Hükmü Lillah!" demiştir.

Paşa her zaman olduğu gibi saat 11 civarında Harbiye Nezaretinden ayrılır ve Beyazıt Meydanı'ndan (Bu günkü İstanbul Üniversitesi) geçerken Gedikpaşa yokuşu başında daralan yolda arabanın penceresinden uzanan silahlı bir el Mahmut Şevket Paşa'ya ateş eder ve paşa yanında oturan başyaveri Eşref Bey'in üzerine yığılır.

Sadrazamın öldürülmesi İttihat ve Terakki'de çok büyük bir şaşkınlık meydana getirdi. Ancak hemen toparlanarak önce Said Halim Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığına (Babakan Vekilliği) atadılar. Enver Bey ve Kuşçubaşı Eşref güvenlik tedbirlerini almakla görevlendirildi. Ertesi günü 150. 000 kişilik görkemli bir kalabalık ile Mahmut Şevket Paşa'nın cenaze namazı kılındı. Cenazenin defni ile "muhalif avı" başladı. Komplo'da uzak yakın parmağı olan olmayan muhalifler tutuklanıyordu. Yurt sışına kaçanlar canını zor kurtarıyordu. Başta Prens Sabahattin olmak üzere yurt dışında olanlar gıyabında idam kararı verildi. Yakalananlardan bir çoğu da idam edildi.

Sadrazamın öldürülmesi İttihat ve Terakki'de çok büyük bir şaşkınlık meydana getirdi. Ancak hemen toparlanarak önce Said Halim Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığına (Babakan Vekilliği) atadılar. Enver Bey ve Kuşçubaşı Eşref güvenlik tedbirlerini almakla görevlendirildi.

9. Said Halim Paşa'nın II. Hükümeti (15 Haziran 1913)

Said Halim Paşa asaleten Sadrazamlığa atandıktan sonra kabineyi İttihat ve Terakki üyeleri ile doldurdu. Meclis Balkan Savaşı sebebi ile toplanmıyordu. Muhalefet de tamamen sindirilmiş ve ileri gelen Hürriyetçiler yurt dışına kaçmak durumunda kalmışlardı. Dahiliye Nezaretine Talat Bey, Harbiye Nezaretine Ahmet İzzet Paşa getirilmiş, diğer bakanlıklar da İttihat ve Terakki üyelerinden seçilmişti.

10. II. Balkan Savaşının Başlaması (30 Haziran 1913)

Yeni kabinenin kurulmasından sonraki günlerde Balkan devletleri işgal ettikleri toprakların paylaşılmasında birbirlerine düşmüşlerdi. Bulgarlar Ege denizine inme düşüncesi ile bu ihtilafı körüklüyordu. Bu sebeple 3 Temmuz 1913'de Yunanistan ve Sırbistan'a saldırıya geçti. Romanya da Bulgarlara saldırdı. Olaylar Osmanlı hükümetinin işine gelecek şekilde cereyan ediyordu. İttihatçılar da bundan istifade ederek Edirne'yi geri alma sözünü gerçekleştirmek için harekete geçer. Fethi Bey komutasındaki Osmanlı ordusu Kırklarelini kurtarırken Enver Bey komutasındaki diğer bir ordu da 21 Temmuz 1913'de Edirne'ye girerek her iki şehri de ele geçirdiler. Bu arada Eşref Sencer Kuşçubaşı ve Süleyman Askeri Balkanlar'da militan milislerden oluşturduğu örgütlerle Batı Trakya'da belli bölümlerde hakimiyet kurarak bağımsız bir devlet kurduklarını ilan ettiler. İki ay kadar bağımsızlığını koruyan bu bölge 29 Eylül 1913'de Bulgarlarla İstanbul'da imzalanan bir anlaşma ile Bulgarlara terk edildi.

İstanbul anlaşması ile çizilen sınır bu gün de aynen korunmaktadır.

11. İttihat Terakki Fırkasının Son Konresi (20 Eylül 1913) ve Programı

Edirne'nin kurtuluşundan sonra toplanan İttihat ve Terakki kongresinde Fethi Bey'in yaptığı açılış konuşmasında Osmanlı'nın bütün problemleri dile getirilmiş ve ekonomik yönden canlılık kazandıracak yeni yasaların çıkarılması, ticaret ve endüstrinin geliştirilmesi, tarım kooferatiflerine ve finansal bankalara olan ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca eğitimin geliştirilmesi ve dinin istismarının önlenmesi ile ilgili tedbirlerin alınması hususu dile getirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin artık tam bir siyasi parti gibi örgütlenmesi gerektiği de bu kongrede vurgulanmıştır. Bu kongre ile İttihat ve Terakki Cemiyeti partiye dönüşmüştür. Partinin Genel Başkanlığına Said Halim Paşa getirilmiş ve iki de genel başkan yardımcısı seçilmiştir.

13 Nisan'da açılan Meclis-i Mebusan muhalefetin de dışlanması ile istenilen yasaların kolaylıkla çıkarılabileceği bir konumda olduğu için yönetimin kolaylaşacağı ifade edilmiştir.

Ekonomik bakımdan Osmanlı bu dönemde büyük sıkıntı içindeydi. Savaş ve işgallerin sonucu olarak yüzbinlere ulaşan göç dalgasının oluşturduğu problemler de bir başka sıkıntı meydana getirmekteydi. Maaşlar düzenli olarak ödenemiyor, hazinenin ihtiyacı olan para kısa vadeli avanslarla karşılanıyordu.

Cavit Bey borç bulmak için büyük gayret sarfediyordu. Bu sebeple Nisan 1914'de Fransa ile yapılan bir anlaşma sonucu Paris Borsasından işlem görecek olan boçlanma sağlanmış ve bu İttihatçıları çok sevindirmişti.

Bir diğer sıkıntı da ordunun yapılanması ile ilgili idi. Ordunun başarısızlıkları komuta kademesinin yanlışlığından kaynaklandığı düşünülerek komuta kademesinin yenilenmesi ve gençleştirilmesi istendi. Ancak Ahmet İzzet Paşa bunu kabul etmeyince Ocak 1914'te Harbiye Nazırlığından istifa etti. II. Balkan savaşının başarılı komutanları olan Enver Bey Harbiye Nazırlığına (Genelkurmay) ve Cemal Paşa da Bahriye Nazırlığına getirildi.

İttihat ve Terakki'ye göre işler düzelmeye başlamıştı ki I. Dünya Savaşı patlak verdi.

12. I. Dünya Savaşı ve İttihat Terakki'nin Sonu (1914-1918)

I. Dünya savaşı hakkında çok şey söylenebilir ve söylenmiştir de... Ancak Osmanlıyı yıkıma götüren ve yenilgisine sebep olan en önemli husus İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Meclis-i Mebusan'a getirmeden 2 Ağustos 1914'de Almanya ile ittifak kurmalarıdır. O günün şartlarında Almanya'nın çok güçlü görünmesiyle bu anlaşmanın Osmanlı için hayırlı bir ittifak olduğu düşünülmüş olabilir; ancak hiç hesaba katılmayan, akla ve hayale gelmeyecek olan değişik şartların ortaya çıkması ve kaderin hükmünü tahmin etmek elbette çok zordur.

I. Dünya savaşı hakkında çok şey söylenebilir ve söylenmiştir de... Ancak Osmanlıyı yıkıma götüren ve yenilgisine sebep olan en önemli husus İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Meclis-i Mebusan'a getirmeden 2 ğustos 1914'de Almanya ile ittifak kurmalarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ile savaşta çok sayıda yeni cephe açıldı. Güneyde Sina ve Süveyş Kanalı cephesinde, Kutu'l-Ammara ve Irak'ta, doğuda Sarıkamış'ta, batıda Çanakkale'de, ve Genç Osmanlı ordusu Galiçya'da savaşa girdiler. Çanakkale'de, Kutu'l-Ammara'da ve Galiçya'da büyük zafer kazanılırken Sarıkamış ve Güney cephesinde tam bir felaket yaşandı.

Hala daha dış politikamızda büyük bir sıkıntı olan "Ermeni tehciri" bu dönemde yaşandı ve pek çok alanda yeni sıkıntılar başgösterdi.

Bu sebeple "Mağlubiyet malumdu, biz bilirdik. Bilerek bizi belaya attılar" diyenlere Bediüzzaman Said Nursi hazretleri "Acaba Hindenburg gibi dehşetli insanlar nazarında nazarî kalmış olan gaye-i harb, sizin gibi acemilere nasıl malum ve bedihi olabilir? Acaba fikir dediğiniz şey, eliyazü billah, arzu olmasın" (Eski Said Dönemi Eserleri, 2009, s. 500.) diye cevap vermiştir.

Bu sıkıntılı durumlar Said Halim Paşa'nın istifasını netice vermiştir.

13. Talat Paşa Hükümeti (4 Subat 1917)

Said Halim Paşa'nın 22 Ocak 1917'de istifa etmesinden sonra hemen Talat Paşa Sadrazam olur. 4 Şubat'ta da kabinesini kurarak görevine başlar. Harbiye ve Bahriye Nezeretine yine Enver ve Cemal Paşalar getirilmiştir. Maliye Nezaretine de Cavit Bey atanmıştır.

Talat Paşa hükümet programını okur ve bu savaşın Osmanlı'nın var olma ve yok olma mücadelesi olduğunu vurgular. Bütün basın Talat Paşa'nın arkasındadır.

3 Temmuz 1918'de Sultan Reşat vefat eder. Yerine Sultan Vahdettin geçer. 8 Temmuz 'da Talat Paşa yeniden sadrazam olarak atanır. Hükümet kabinesinde bir değişikliğe gidilmez.

Almanlar doğu cephesinde olduğu gibi batı cephesinde de yenilirler. 19 Eylül 1918'de Filistin Cephesinde İngilizler büyük bir taarruz başlatır. Mustafa Kemal'in de komuta ettiği Osmanlı ordusu geri çekilirken büyük bir bozgun yaşanır. Yenilgiyi kabul eden Almanlar da 1 Ekim 1918'de Barış Anlaşması yapacaklarını Osmanlı'ya haber verirler. Bütün bu olaylar üzerine 19 Ekim 1918'de Talat Paşa'nın kabinesi de istifasını verir. Nihayet 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri'yle Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanır ve İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgale başlarlar.

14. İttihat ve Terakki Fırkasının Feshedilmesi (5 Kasım 1918)

İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenleri 1 Kasım'da son kongresini toplar. Kongereyi açan Talat Paşa İttihat ve Terakki'nin tarihçesini ve hizmetlerini anlattıktan sonra "Bu durumda İttihat ve Terakki Hükümeti iktidar mevkiini terk ettiği gibi cemiyet liderleri de istifalarını veriyorlar. Bundan sonra cemiyetin izleyeceği yolu kongre belirleyecektir" diye sözlerini tamamlar.

2 Kasım 1918'de Talat, Enver ve Cemal Paşalar Alman savaş gemisi ile İstanbul'u terk ederler. Kongre bunu ancak ertesi günü öğrenir. Büyük tartışmalar yaşanır ve nihayet 5 Kasım 1918'de yaptığı oylama ile parti kendisini fesheder.

İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenleri 1 Kasım'da son kongresini toplar. Kongereyi açan Talat Paşa İttihat ve Terakki'nin tarihçesini ve hizmetlerini anlattıktan sonra "Bu durumda İttihat ve Terakki Hükümeti iktidar mevkiini terk ettiği gibi cemiyet liderleri de istifalarını veriyorlar. Bundan sonra cemiyetin izleyeceği yolu kongre belirleyecektir" diye sözlerini tamamlar.

İttihat ve Terakki'nin ileri gelen liderleri mücadelelerine yurt dışında yine Osmanlı ideali için devam ederek şehit olmuşlardır."

İttihat ve Terakkî erkânının öldürülmesi kararını alan Taşnak Partisi'nin bu kararı gereği Talat Paşa suikastçı Soğomon Tehliryan tarafından 15 Mart 1921'de Berlin'in Charlottenburg semtindeki Hardenbergstrasse'deki evinin önünde şehit edildi. Soğomon Tehliryan cinayeti işlediğini itiraf etti. İki günlük yargılamadan sonra, tehcirden dolayı geçirdiği travma ve cinnet geçirdiği gerekçesiyle Alman mahkemesi tarafından suçsuz bulunarak beraat eti. Berlin'de Türk Mezarlığına gömülen Mehmet Talat Paşa'nın mezarı, 1943 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'ye taşınmış ve Abide-i Hürriyet şehitliğine gömülmüştür. (Habertürk, 22 Ocak 2012.)

Enver Paşa 4 Ağustos 1922'de Kurban Bayramı sırasında Tacikistan'da, Belçivan yakınlarında Agop Melkovian komutasındaki Bolşevik Ruslara karşı yapılan bir çarpışmada üzerine düşen havan topuyla hayatını kaybetti ve Çeğen köyüne defnedildi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Eylül 1995'te yaptığı Tacikistan gezisi sırasında naşının İstanbul'a getirilmesini gündeme getirdi.

Enver Paşa 4 Ağustos 1922'de Kurban Bayramı sırasında Tacikistan'da, Belçivan yakınlarında Agop Melkovian komutasındaki Bolşevik Ruslara karşı yapılan bir çarpışmada üzerine düşen havan topuyla hayatını kaybetti ve Çeğen köyüne defnedildi. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Eylül 1995'te yaptığı Tacikistan gezisi sırasında naşının İstanbul'a getirilmesini gündeme getirdi. Enver Paşa'nın mezarı, Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Münif İslamoğlu başkanlığındaki uzmanlar ve bilim adamlarından oluşan 8 kişilik bir heyet tarafından 30 Temmuz 1996'da açıldı. Diş yapısından Enver Paşa'ya ait olduğu anlaşılan cenaze, Tacikistan'daki siyasi karışıklıklar nedeniyle zorlukla başkent Duşanbe'ye getirilebildi. 3 Ağustos 1996'da İstanbul'a getirilen naaşı bir gece Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde tutuldu. Ölüm yıldönümü olan 4 Ağustos 1996 tarihinde, Şişli Camii'nde 8 imamın kıldırdığı cenaze namazının ardından Şişli'deki Abide-i Hürriyet Tepesi'nde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kültür Bakanlığı'nca ortak olarak hazırlanan, Talat Paşa'nın yanındaki mezara defnedildi. (Soner Yalçın, Osmanlı'nın Anıtkabiri Abide-i Hürriyet'di, Hürriyet Gazetesi, 29. 04. 2007.)

Cemal Paşa İngilizlere karşı mücadele eden Afgan ordusunun modernleştirilmesi için Afganistan'a gitti. Bolşeviklerin siyaset değişikliği sonucu Tiflis'e geçti. Burada bir süre Enver Paşa ile bir grup İttihatçının Rusya ve tüm Asya'daki Türkleri antiemperyalist ve Turancı amaçlar etrafında birleştirmeye yönelik etkinliklerine katıldı. Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın önderleriyle ilişki kurdu. 21 Temmuz 1922'de, Türkiye'ye dönme hazırlıkları içindeyken Tiflis'te Karakin Lalayan ve Sergo Vartanyan adlı iki Ermeni komitacı tarafından şehit edildi. Bu suikastın, Stalin'in emriyle, o sırada Gürcistan Çeka'sının başında olan Lavrenti Beria tarafından tertiplendiğine dair iddialar vardır. Cenazesi Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir tarafından Erzurum'a getirilerek Karskapı Şehitliği'ne defnedildi. (www. taraf. com. tr/makale/3601htm)

Sonuç

Sonuç olarak Osmanlı devletinin yıkımını hazırlayan sebepler arasında İttihat Terakki'nin siyasi tutumu ve Hürriyet'in ilanını gösterenler gerçekte büyük bir yanılgı içindedirler. Zira her ne kadar pek çok yanlışlara imza atmış da olsalar hepsi vatanperver, hamiyetli, gayretli ve iyi niyetli idiler. Bütün gayeleri İslam'ın yücelmesi ve Osmanlı'nın çağdaş ülkeler seviyesine yükselmesi ve terakkisi idi. Osmanlı'nın yıkılmasının en önemli sebebi çağın gerisinde bıraktıran cehalet, teknolojiyi geliştiremeyen ve üretimi sağlayamayan cehaletten kaynaklanan fakirlik ve çözüm üretmede anlaşamamaktan doğan ihtilaflardır. Bu hastalıklar tedavi edilmeden bir milletin ayağa kalkması ve bir devletin yıkılmaktan kurtulmasının imkanı olmadığı Osmanlı'da İttihat ve Terakki hareketi ile görülmüş oldu.

Kronoloji

1889- Askerî Tıbbıye'de İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin kurulması.
1895- 3 Aralık Fransızca "Meşveret" Gazetesinin ilk sayısının çıkması.
1896- İttihat ve Terakki'nin başarısız darbe girişimi.
1897- Abdulhamit ile Jön Türkler arasındaki mutabakat.
1902- Birinci Jön Türk Kongresinin Paris'te yapılması.
1906- Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması.
1907- İkinci Jön Türk Kongresi.
1908-23 Temmuz Hürriyetin ilan edilmesi.
1909-13 Şubat Kâmil Paşa'ya güvensizlik oyu.
13 Şubat Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadrazam olması.
13 Nisan (Rumi 31 Mart) Otuz Bir Mart Olayı.
27 Nisan Abdulhamid'in tahttan indirilmesi.
27 Nisan V. Mehmet Reşadın tahta çıkarılması.
1910-10 Ocak: İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti.
1911-29 Eylül :Trablusgarb-İtalyan Savaşı.
30 Eylül: Said Paşa'nın Sadrazam olarak atanması.
21 Kasım: Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulması.
1912- 18 Ocak Meclis-i Mebusan'ın fesihi ve seçime gidilmesi
13 Nisan Meclis-i Mebusan'ın açılarak faaliyete başlaması.
16 Temmuz: Said Paşa'nın istifası ve hükümetin düşmesi.
16 Temmuz: Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinin Kurulması.
17 Ekim: Balkan Savaşı'nın başlaması. (Bulgaristan-Sırbistan)
30 Ekim: Kâmil Paşa Hükümetinin kurulması.
1913- 23 Ocak: "Bâb-ı Âli Baskını" Kamil Paşa'nın İstifa Ettirilmesi.
23 Ocak: Mahmut Şevket Paşa Hükümetinin Kurulması.
30 Mayıs: Londra Barış Antlaşması.
11 Haziran: Mahmut Şevket Paşa'nın Su-i Kast'a kurban gitmesi.
12 Haziran: II. Said Halim Paşa Hükümetinin kurulması.
29-30 Haziran: İkinci Balkan Savaşının başlaması.
1914-1 Ağustos: Almanya'nın Rusya'ya Savaş İlanı. (I. Cihan Harbi)
2 Ağustos: Osmanlı-Alman gizli ittifakının imzalanması.
9 Eylül: Kapütilsayonların kalktığının ilan edilmesi.
2 Kasım: Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilan etmesi.
1915-10 Ocak: Sarıkamış Faciası.

18 Mart: Çanakkale Zaferi
29 Nisan: Kutu'l-Ammare Zaferi.
1916-Bağdat'ın ve Erzincan'ın işgal edilmesi.
Şerif Hüseyin'in Osmanlı'ya isyan etmesi.
1917-4 Şubat: Talat Paşa Hükümetinin Kurulması.
1918-3 Temmuz: Sultan Reşat'ın ölümü.
3 Temmuz: VI. Mehmet Vahdettin'in Padişahlığı.
19 Eylül: Filistin'de İngilizlerin taarruzu ve Filistin Faciası.
14 Ekim: İzzet Paşa Hükümetinin kurulması
30 Ekim: Mondoros Mütarekesi.
5 Kasım: İttihat ve Terakki Kongresi ve Partinin Feshedilmesi.

Kaynaklar

Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, 1945-İstanbul
Ahmet Eyicil, Dr. Nazım Bey, 1988, Doktora Tezi- Ankara
Ahmet Kabaklı, Temellerin Duruşması, 1989-İstanbul
Ali Birinci, Tarih Yolunda, 2000-İstanbul
Aykut Kansu, 1908 Devrimi, 1995-İstanbul
Bediüzzaman Said Nursi, Divan-ı Harb-i Örfi, 1993
Bediüzzaman Said Nursi, Eski Said Dönemi Eserleri, 2009-İstanbul.
Bediüzzaman'ın Tarihçe-i Hayatı, İstanbul-2006
Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 2000-Ankara
Büyük Osmanlı Tarihi, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız (Heyet) 1989-İstanbul
Celal Bayar, Milli Mücadeleye Giriş, 1966-İstanbul
Cemak Kutay, Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları, 1984-İstanbul
Diyanet İslam Ansiklopedisi, 23. Cilt "İttihat ve Terakki" "İttihad-ı Muhammedi"
Dr. Taner Aslan, İttihad-ı Osmanî Cemiyetinden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, Bilig, Güz-2008, Sayı: 47; 79-120. (Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, / AKSARAY...)
Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, 1995-Ankara
Fevziye Abdullah Tansel, Mizancı Murat Bey, İÜTD 2:34.
Habertürk, 22 Ocak 2012.
http://tr. wikipedia. org/wiki/31Mart Olayı/ Prof. Ahmet AKGÜNDÜZ
İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci. TBMM Vakfı Yayınları, 1998-Ankara.
Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu, 1982-İstanbul
M. Şükrü Hanioğlu, Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, 1966-İstanbul
Nazmi Eroğlu, 31 Mart Olayı ve Harekat Ordusu, Köprü Dergisi, Yaz-2008.
Selim Sönmez, BSN. 31 Mart Olayı'ndaki Tavrı, /Köprü, Bahar- 2002
Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, 1980, İstanbul
Soner Yalçın, Osmanlı'nın Anıtkabiri Abide-i Hürriyet'di, Hürriyet Gazetesi, 29. 04. 2007.
Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1992-İstanbul
Tevfik Çavdar, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1994-İstanbul
Ziya Şakir, İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Son Posta Gazetesi, 27 Kanun-i Evvel 1932.